

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Marie Báčová

Historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku

Prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma: „Historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 21.4.2022

Podpis

Poděkování

Především bych chtěla poděkovat Mgr. Monice Kudelové za odborné vedení práce, cenné připomínky a velmi milý a ochotný přístup. Dále děkuji všem respondentům za spolupráci. Dík patří také Mgr. Lucii Žákové a Mgr. Tomáši Thunovi za vstřícnost a poskytnutí materiálů. Velké poděkování náleží paní Ireně Kuncové za její celoživotní dílo. Mockrát děkuji i své rodině, snoubenci a kamarádům za obrovskou podporu a trpělivost.

OBSAH

ÚVOD.....	5
TEORETICKÁ ČÁST	6
1 Obecná charakteristika Moravské Třebové	7
2 Moravská Třebová v historickém kontextu	8
2.1 Založení města.....	8
2.2 Husitské války	9
2.3 Éra pánů z Boskovic a Ladislava Veleny ze Žerotína	9
2.4 Doba pobělohorská.....	11
2.5 19. století	12
2.6 1. polovina 20. století	13
3 Obecná charakteristika Hřebečska	18
4 Hřebečská kultura	20
4.1 Život na Hřebečsku	20
4.2 Tradice.....	21
4.2.1 Zvyky a obyčeje v průběhu života	21
4.2.2 Slavení svátků v průběhu roku.....	22
4.3 Místní pověsti.....	25
4.4 Udržování hřebečské kultury dnes	25
VÝZKUMNÁ ČÁST.....	27
5 Výzkumné šetření	28
5.1 Výzkumné cíle a otázky	28
5.2 Sběr dat a výzkumný soubor	29
5.3 Typ výzkumu a použité metody	30
6 Interpretace dat kvalitativní části šetření	31
7 Interpretace dat kvantitativní části šetření	33
8 Shrnutí výsledků výzkumného šetření	45
ZÁVĚR.....	46
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	47
SEZNAM OBRÁZKŮ	50
SEZNAM GRAFŮ	51
SEZNAM PŘÍLOH	52

Úvod

Moravskotřebovsko patří k regionům, jejichž původní německé obyvatelstvo bylo po druhé světové válce odsunuto a oblast byla následně dosídlena lidmi, kteří mnohdy pocházeli z různých kulturních poměrů. Ještě po čtyřech generacích je v některých případech patrné narušení kulturní kontinuity, zejména v otázce společného kulturního života.

Zásadním důvodem pro výběr tématu této práce se stala zkušenost, kdy mně samotné až při vysokoškolských studiích došlo, že vlastně nevím, odkud pochází má rodina, nevím, jací byli lidé, pro které byl tento kraj domovem po staletí, nevím, proč v našem regionu společně neslavíme lidové tradice a které bychom vlastně slavit měli. Zajímalo mě, nakolik si dospívající v našem regionu uvědomují tyto skutečnosti, které méně či více mohou ovlivňovat jejich vztah k místu, kde žijí.

Tato práce se věnuje tématu historie a kultury německých obyvatel na Moravskotřebovsku. Jejím hlavním cílem je zjistit, jaké povědomí o této problematice mají žáci místních základních škol. Vzhledem ke své obecnější povaze je formulován pomocí několika dílčích cílů. Teoretická část práce má především nastínit historicko-kulturní kontext života českých Němců v oblasti Moravskotřebovska. Výzkumná část sestává ze dvou hlavních částí. První si klade za cíl objasnit, jak se k tématu staví místní školy a zda, případně jakým způsobem, je začleněno do výuky na druhém stupni základních škol. Dále je výzkum zaměřen na zjišťování vědomostí žáků o regionálních dějinách a kultuře a také se zabývá tím, nakolik žáci znají a dodržují místní tradice.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Obecná charakteristika Moravské Třebové

Úvodem bych chtěla stručně představit Moravskou Třebovou. Níže jsou uvedeny základní informace, které by město měly přiblížit v kontextu současné doby.

Moravská Třebová je město Pardubického kraje ležící v okrese Svitavy, na západní Moravě. Nachází se zhruba devět kilometrů východně od hranice Čech a Moravy, která v těchto místech prochází nedalekou obcí Hřebeč (pozn. aut.: zjištěno z portálu Mapy.cz).

Podle Českého statistického úřadu (2021) žilo k 1. 1. 2021 v Moravské Třebové 9 795 obyvatel. Řadí se tedy spíše k nevelkým městům, nicméně rozhodně má co nabídnout. Můžeme zmínit například vzdělání v rozmanitých oborech, podnikatelské možnosti, kulturní vyžití, turistiku a mnohé další příležitosti. Jedná se o velmi specifické místo, v některých ohledech možná dokonce jedinečné. Do velké míry je to dáno právě jeho dějinami.

Moravská Třebová je součástí regionu zvaného Hřebečsko. Toto označení se vyskytuje na několika místech v následující kapitole, bližším vymezením pojmu se zabývá až kapitola třetí, tedy *Obecná charakteristika Hřebečska*.

2 Moravská Třebová v historickém kontextu

2.1 Založení města

Nutno podotknout, že oblast Moravskotřebovska byla osídlena ještě před německou kolonizací. Na moravskotřebovském zámku bylo při archeologickém průzkumu odhaleno sídliště již z doby bronzové. Ještě ve 12. století před příchodem německých kolonistů byl region poměrně málo osídlený. Zdejší osady však obývali Češi. Svědčí o tom i samotný název města – Třebová, od slova třibit neboli mýtit, čistit les. Tentýž původ mají také další názvy obcí a měst v okolí i po celé republice, například Třebaňov, Česká Třebová nebo Třeboň. Od tohoto českého jména byl odvozen i německý název Mährisch Trübau (Šmeral 2009, s. 22–23).

Je také předpoklad, že původní osada se nacházela asi pět kilometrů severně od dnešní Moravské Třebové. Tomuto místu se pak říkalo Stará Třebová, a nakonec Staré Město, jméno, které zůstalo obci dodnes. Moravskotřebovský lokátor, jehož jméno bohužel není známé, se rozhodl nové město situovat na jižní stranu pod třebovské hradisko. Jedním ze zásadních důvodů pro výběr nového místa bezesporu byla absence vodního toku ve Staré Třebové. Moravská Třebová tedy vznikla takzvaně na zeleném drnu. Dodnes je to patrné z čtvercového půdorysu náměstí a pravidelného rozvržení jemu přilehlých uliček, což je unikát, kterým se může chlubit jen několik měst v rámci České republiky (Hikl 1949, s. 14).

Největší vlna osídlení přišla právě až v druhé polovině 13. století, kdy tehdejší majitel panství, Boreš z Rýzmburka, povolal na nově získané území kolonisty německého původu. Přesný rok založení města však není úplně jednoznačný. Moravská Třebová před pěti lety oslavila 760 let od svého vzniku. Výroční oslavy se každých deset let konají již od roku 1957, kdy se je představitelé vedení města rozhodli poprvé zorganizovat. Původní němečtí obyvatelé před odsunem nic podobného neslavili. Další ročníky se odkazují právě na ten z roku 1957, ale už při oslavách 750. výročí o padesát let později bylo známo, že rok 1257, jakožto rok založení města, není nijak historicky podložen. Když městský národní výbor rozhodl o uskutečnění oslav 700. výročí, opíral se o zprávu o založení města, která měla být údajně objevena v brněnském archivu. Pořadatelé však byli historiky jasně upozorněni, že z dokumentu rozhodně nevyplývá, že by byl rok 1257 rokem vzniku města. Nicméně to už byly přípravy v plném proudu, tudíž se vedení města rozhodlo tuto informaci ignorovat a veřejně se drželi původní domněnky. Určení přesného roku založení města či obce ale není problematické pouze v případě Moravské Třebové. Jen v samotném regionu můžeme jmenovat hned několik příkladů, třeba Boršov nebo Radkov (Šmeral 2009, s. 14–21).

2.2 Husitské války

Moravská Třebová nikdy nebyla pleněna, v případě hrozícího útoku se vždy snažila s nepřítelem vyjednávat. Například v období husitských válek purkrabí Schwarz vydal město vojsku vratislavského biskupa Konráda. Zároveň to však byl pro Moravskou Třebovou jediný moment v rámci husitských válek, kdy město přímo pocítilo probíhající nepokoje. Jinak se válka Třebové vyhýbala, neboť její tehdejší majitel, Viktorín Boček z Kunštátu a Poděbrad, podporoval husitskou stranu. Okolní místa ale takové štěstí neměla. Třeba města Jevíčko či Mohelnice byla velmi popleněna, podobně i augustiniánský klášter v nedaleké Koruně. Některé osady, například Gruna, Podlesí či Zayphen, zanikly zcela (Hikl 1949, s. 29–30).

Čeština už se místy objevovala na úřadech či při jednání s vrchností. Ve srovnání s němčinou však zůstávala zanedbatelná (Skřivánek 1995, s. 9).

2.3 Éra pánů z Boskovic a Ladislava Veleny ze Žerotína

Období mezi koncem 15. století a začátkem 17. století bylo pro Moravskou Třebovou časem velkého rozkvětu. Roku 1486 moravskotřebovské panství získal Ladislav Černožský z Boskovic. Ten si Moravskou Třebovou zvolil za své sídelní místo a pustil se do rozsáhlých přestav gotického hradu, který v jihovýchodní části města nechal postavit už jeho zakladatel (Nekuda 2002, s. 152–153).

Pro moravskotřebovské panství začalo období velké prosperity. Ihned roku 1486 udělil Ladislav městu právo prodávat sůl. Na počátku 16. století jej následovalo několik dalších privilegií, například potvrzení a rozšíření špitální nadace (Hikl 1949, s. 46–47). Ladislav tak doplnil mnohé výsady, které Moravská Třebová získala již v časech, kdy byla zeměpanským majetkem. Roku 1391 dostalo město první výroční trh neboli Jahrmarkt. Konal se vždy po slavnosti Nanebevzetí Panny Marie, tedy po 15. srpnu. Další tři jarmarky byly přidány právě za doby pánů z Boskovic a poslední za Ladislava Veleny ze Žerotína. Krom poloviny srpna se místní mohli na trh těšit po druhé neděli postní, po slavnosti Nejsvětější Trojice a poté po svátku svatého Serafína a svaté Lucie. Jednalo se o společenskou událost, ale také to byla příležitost pro obchodníky z různých oborů i krajů. Specifikem jarmarků bylo, že po dobu jejich trvání neplatila opatření, která zvýhodňovala lokální řemeslníky (Martínková 2009a).

Tato pravidla zajišťovaly především cechy. Jednalo se o organizace sdružující řemeslníky stejného oboru za účelem snížit konkurenci, udávat standard a kontrolovat kvalitu nabízených výrobků. Vedle této funkce měly cechy také významný společenský a duchovní rozměr. Jejich členové, zejména zástupci, byli ve městě velmi vážení, mimo jiné se třeba pravidelně účastnili zasedání městské rady (Martínková 2014). První cechy v Moravské

Třebové vznikaly už ve druhé polovině 14. století, v souvislosti s mílovým právem, které město roku 1372 získalo od Jana Jindřicha. Význam těchto uskupení značně rostl právě i v době, kdy město patřilo pánům z Boskovic (Hikl 1949, s. 24–26). V 16. století můžeme ze zde působících cechů jmenovat například zámečnický, pekařský, ševcovský, krejčovský či kloboučnický. Největším a nejdůležitějším byl však po celou dobu své existence cech soukenický (Nekuda 2002, 541). Příslušníci řemesel, která byla v Moravské Třebové zastoupena pouze jednotlivě, se sdružovali v takzvaný městský cech neboli Bürgerlade. V 19. století, kdy už role cechů byla spíše symbolická a postupně zanikaly, se městský cech přetransformoval v pohřební spolek. Cechy se totiž vyznačovaly tím, že pro své členy zajišťovaly přímo velkolepé smuteční obřady (Hikl 1949, s. 26).

Přestože v tomto období Moravská Třebová velmi vzkvétala, musela také čelit hned několika pohromám za sebou. Roku 1509 město zasáhl ničivý požár. Podobně jako v případě mnohých dalších měst byla většina staveb ze dřeva a oheň se šířil velmi snadno. Když se tedy Ladislav z Boskovic pustil do přestavby, jednalo se o obnovu takřka celého města. Nicméně roku 1541 mohli Ladislavovi potomci začít v přestavbách znovu poté, co ve městě propukl další velký požár. Jen o rok později Moravskou Třebovou postihla první morová epidemie, která si vyžádala přes 2000 životů (Hikl 1949, s. 36, 39–41)

V průběhu 16. století také začínají být poměrně dost patrné rozdíly mezi měšťanskou vrstvou a společností sdružující se kolem zámeckého dvora. Přestože i měšťané byli velmi zámožní, jejich počínání zůstávalo spíše rozvážné a spořivé. Dalším rozdílem se stala jazyková otázka. Obyvatelstvo Moravské Třebové zůstávalo většinou německé. Domluva mezi městem a pány z Boskovic ale probíhala většinou v jejich mateřštině, kterou byla čeština. Na druhou stranu je známo, že Ladislav Velen ze Žerotína jako velmi vzdělaný muž ovládal několik cizích jazyků. Mimo jiné právě také němčinu, kterou hovořil se svými třebovskými měšťany, ale také se svou druhou manželkou, Alžbětou z Thurnu. O ní se říká, že prohloubila německého ducha i v zámeckém prostředí (Hikl, 1949 s. 47, 53, 56).

Čím dál častěji se po husitských válkách, zejména pak právě v 16. století, můžeme setkávat s českými jmény či záznamy v městské knize psanými v češtině, málokdy však gramaticky správně. Hikl (1949, s. 7-8, 32, 42–44) na vícero místech ve své publikaci píše o rostoucím zastoupení Čechů mezi moravskotřebovskými měšťany. Jeho psaní o německých obyvatelích občas vyvolává až negativní konotace. Jiní autoři, například Skřivánek (1995, s. 9–10), však varují, že podobné náznaky je třeba chápat v kontextu doby, ve které autor psal, zvážíme-li historické a ideologické hledisko. Také upozorňují, že česká jména rozhodně nemůžeme považovat za spolehlivý důkaz národnosti. Veškeré městské úřady dále používaly

převážně němčinu a byt' jsou v tomto směru některé Hiklovy poznámky správné, není pochyb o tom, že město zůstávalo většinou německé.

Dalším zajímavým jevem v tomto období byla náboženská příslušnost. Ladislav z Boskovic byl ze svých potomků, kteří vlastnili moravskotřebovské panství včetně jeho praprapravnuka, Ladislava Veleny ze Žerotína, jediný, jenž se se svojí manželkou, Magdalénou z Dubé a Lipé, hlásil ke katolické víře. Jejich syn, Kryštof z Boskovic, konvertoval k protestantství a této víry se poté už drželi všichni jeho nástupci až do bitvy na Bílé Hoře. Důsledkem Kryštofovy reformace byli do roku 1550 všichni katoličtí kněží na jeho statcích nahrazeni protestantskými kazateli. Kryštof rovněž zesvětlil majetek korunského kláštera. Ten byl sice za husitských válek vypleněn, nicméně v následujících letech proběhlo vícero pokusů o návrat augustiniánů. Tímto krokem byly ale podobné snahy zastaveny. Od Jana z Boskovic, Kryštofova vnuka a posledního z moravskotřebovské větve Boskoviců, Moravská Třebová dostala kolaturu fary, což znamená, že město na faru může dosadit kohokoliv, pod podmínkou, že to bude evangelický kněz. Zároveň nebylo povoleno stavět kostely jiných křesťanských denominací, proto bychom kostel Českých bratří našli u lesa poblíž Udánek. Za časů pánů z Boskovic a ze Žerotína byl mezi evangelickými faráři v pořadí prvním Kryštof Krieger a posledním Jiří Riemer (Hikl 1949, 44–46).

2.4 Doba pobělohorská

Ladislav Velen ze Žerotína byl jako jeden z vůdců stavovského povstání odsouzen k smrti. Dlouho se snažil situaci zvrátit a obhájit se. Před trestem nakonec musel utéci do zahraničí. Svou milovanou Třebovou opouštěl ve spěchu a po Velikonocích roku 1621 už se domů nikdy nevrátil. Zbytek svého života působil na bojištích třicetileté války ve službách švédského krále (Hikl 1949, s. 56–57).

Veškerý Ladislavův majetek byl zkonfiskován a moravskotřebovské panství získali páni z Lichtenštejna. Přestože Ladislav Velen ze Žerotína splatil veškeré dluhy, se kterými panství jako desetiletý mladík po strýci Janovi zdědil, důsledkem různých investic si byl nucen půjčovat a Karel z Lichtenštejna tak město také převzal v zadluženém stavu. Dluhy po Ladislavu Velenovi byly šikovnými manévry Karla z Lichtenštejna převedeny na město, byt' se původně zavázal k jejich uhrazení. Finanční tísně měšťanů poté využila vrchnost a snažila se omezit výsady, jimiž město disponovalo, a tak usnadnit proces rekatolizace (Hikl 1949, s. 58–62). Město, kterému se za časů Žerotína přezdívalo „Moravské Athény“, začalo strádat. Karel z Lichtenštejna připravil město o řadu privilegií. Jako příklad můžeme uvést odebrání várečného práva, které pro město představovalo zásadní příjem. Produkce byla na místní

poměry skutečně velká, bylo zde přes osmdesát várečných domů a pivo bylo vyhlášené v širokém okolí (Nekuda 2002, s. 541–542).

Katoličtí kněží dosazovaní na moravskotřebovskou faru v rámci protireformačního období se u svých farníků netěšili příliš velké oblibě. Roku 1623 byl znovu dosazen první katolický farář, Jakub Allgaier. Mezi lidmi byl velmi nepopulárním, jednak kvůli finančním nárokům, které stanovoval, ale také pro své nepřístojné chování a způsoby, které si pravděpodobně osvojil při svém působení u vojska. Dokonce údajně svedl manželku posledního evangelického diakona, Jiřího Spenglera, kterého po obvinění z této věci připravil o veškerý majetek a nechal dát do vazby. Tento příklad dokazuje, jak obtížné bylo sehnat nové katolické faráře a pro jejich malý počet se tudíž ani moc nedbalo na morální prověrky a jiné běžné kvalifikační normy. Nedostatek katolického duchovenstva je také patrný ze skutečnosti, že trebovští kněží spravovali i okolní farnosti, a to boršovskou, kunčinskou či rychnovskou (Hikl 1949, s. 62–63).

Přechodem do vlastnictví knížat z Lichtenštejna moravskotřebovský zámek definitivně ztratil status sídelního místa. Lichtenštejní mnoho nedbali o rozvoj města, někdy ho dokonce brzdili. Z tohoto vzorce trochu vyčníval Karel Eusebius z Lichtenštejna. Zmírnil zákaz vaření piva a roku 1679 ho zrušil úplně a měšťané tak znovu začali pivo vyvážet. Také jim nově bylo umožněno pálit líh. Jeho další plány na rozvoj panství už se nesly téměř výhradně v duchu probíhající rekatolizace. Provedl poslední pokus o obnovu korunského kláštera. Po této neúspěšné snaze do Moravské Třebové povolal roku 1678 františkány (Nekuda 2002, s. 542).

Nekatolíci byli nejruznějšími způsoby znevýhodňováni a neměli nárok na některá práva a privilegia jako ostatní měšťané. Rekatolizační proces byl formálně naplněn už roku 1631, kdy poté, co svátost bířmování přijalo pouze 150 lidí, kníže Eusebius vyhlásil, že kdo nekonvertuje, musí se do šesti týdnů z panství odstěhovat bez nároku na svůj majetek. Také se pečlivě cenzurovaly „kacířské“ knihy. I když roku 1638 byla obnovena některá privilegia a došlo ke zmírnění dluhů města, Moravská Třebová během třicetileté války pocítila velké hospodářské problémy a ztratila svou někdejší prestiž (Hikl 1949, s. 64–67). Důsledkem emigrace, která následovala, se němčina na Moravskotřebovsku znovu stala jednoznačně dominantním jazykem (Skřivánek 1995, s. 10). Odliv českých obyvatel dosvědčuje i mnohem menší počet českých záznamů v městských knihách (Nekuda 2002, s. 156).

2.5 19. století

Po bitvě na Bílé hoře Moravská Třebová v evangelických duchovních přišla také o většinu učitelů. Úroveň vzdělání výrazně poklesla. Nekuda (2002, s. 448) uvádí, že v rámci

celého Hřebečska chodilo do školy roku 1680 jen 15 % dětí. Toto období úpadku zvrátil především vznik moravskotřebovského gymnázia v roce 1803. Výrazným způsobem se o něj zasadil někdejší starosta, Georg Josef Zecha. Když Marie Terezie při své cestě po Moravě přenocovala ve městě, pozval ji k sobě do domu na snídani a vyřkl přání, aby povolila založit ve městě gymnázium. Císařovna nebyla proti, ale Zecha se formálního povolení nedožil. Výuka zde byla zahájena roku 1803 a přestože od starostova setkání s císařovnou uplynulo půl století a Zecha byl již dlouho po smrti, prvopočátky gymnázia byly financovány právě z jeho pozůstalosti. Nejedná se o první školu ani jediné gymnázium v historii Moravské Třebové, nicméně obdivuhodné je, že toto, až do války německé, gymnázium, byť několikrát stěhováno, zestátněno a počestěno, vydrželo všechny změny a zkoušky a dodnes se na něm vyučuje (Martínková 2003).

Téhož roku byla v Moravské Třebové také založena první továrna, a to na výrobu sukna. Jejím majitelem byl Johann Anton Wondra. Jeho rodina patřila k nejvýznamnějším ve městě v 19. století. Jeho syn, Josef Johann Wondra, se stal i starostou města. Také se zasadil o obnovení gymnázia, když bylo kvůli finanční krizi během napoleonských válek krátce zavřeno. Josefův syn, Anton Josef Wondra, zdědil rodinný podnik, nicméně firma roku 1853 zkrachovala. Anton Josef ovšem zůstal v oboru a prosadil se ve Spojených státech amerických jako úspěšný obchodník s rukavicemi. Obchod převzal Antonův synovec Ludwig Holzmaister (Martínková 2014). Do trebovských dějin se tento rodák ale zapsal především jako mecenáš moravskotřebovského muzea. Městu věnoval sbírky, které získal během své cesty kolem světa. Poněvadž se pro ně nepodařilo najít vhodné prostory, rozhodl se financovat stavbu budovy městského muzea (Martínková 2006b). Přestože se jednalo o zásadní okamžik v historii městského muzea, jeho dějiny sahají do doby ještě před stavbou muzejní budovy, a to v podobě muzejního vzdělávacího spolku (Martínková 2006a).

Roku 1848 v Moravské Třebové vzniká hejtmanství nového politického okresu. To jenom umocňuje pozici města jakožto kulturního a průmyslového centra regionu (Nekuda 2002, s. 548).

Skřivánek (1995, s. 10) popisuje soužití Němců a Čechů v hřebečském regionu jako klidné a bezkonfliktní. Až od poslední třetiny 19. století, kdy v rámci Rakouska-Uherska stále více sílí nacionalistická nálada, se mezi dvěma skupinami začíná tvořit jakési napětí.

2.6 1. polovina 20. století

Politický okres, který zahrnoval soudní okresy Moravská Třebová, Svitavy a Jevíčko si snažili podmanit jak němečtí představitelé moravskotřebovské Národní rady, tak členové

českého Národního výboru z Jevíčka. Výsledkem bylo zřízení Německé krajské rady pro Hřebečsko právě v Moravské Třebové. Většinově německý region se totiž už od října vymezoval proti myšlence samostatného českého státu. Místní obyvatelé usilovali o připojení k Německému Rakousku. Odvolávali se přitom na právo národů na sebeurčení obsažené ve 14 bodech prezidenta Wilsona. S tímto záměrem se ve městě konaly i demonstrace, většinou probíhaly poklidně, až jedna na konci listopadu 1918 skončila neštěstím. V Moravské Třebové na situaci dohlížely jednotky československého vojska. Česko-německé potyčky si vyžádaly zásah, jehož následkem přišly o život dvě děti a tři starší ženy. Na konci roku „*oznámila vláda Sudet, že ustupuje před vojenským násilím a předává správu československé vládě s výhradou zachování svého politického postoje.*“ Nakonec však toto stanovisko přehodnotili, když zvážili, jak je zejména pro zdejší podnikatele český trh důležitý (Skřivánek 1995, s. 10–12).

Přesto při sčítání lidu o dva roky později hřebečský tisk důrazně nabádal své čtenáře, aby nezapřeli svou národnost, ba dokonce dohlédli na své známé, aby i oni byli správně sečtení. Podobné napětí však panovalo na obou stranách. Vláda dokonce umožnila českým kontrolorům pozměnit výsledky sčítání, pokud by působily chybně. Je tedy otázkou, nakolik jsou průkazné, nicméně v oficiálních výsledcích sčítání stojí, že v Moravské Třebové na počátku roku 1921 žilo 6090 Němců, 353 Čechů a 243 příslušníků jiné národnosti. Oproti předchozímu sčítání se počet Čechů zde žijících zvýšil na více než 5 % místní populace (Martínková 2011).

Napětí v oblastech s českoněmeckým obyvatelstvem mnoho neprospělo nařízením vydaným roku 1926, na základě něhož museli všichni státní úředníci splnit zkoušky z úředního jazyka, kterým byla čeština. Toto se pro mnohé Němce stalo překážkou ve výkonu dosavadního zaměstnání a značně to omezilo jejich další možnosti na trhu práce (Kreisslová, Novotný 2015, s. 22).

S rostoucím nacionalismem se trebovská společnost také čím dál více sekularizovala. Oba jevy jsou patrné už z výsledků komunálních voleb z roku 1909, kdy svůj mandát neobhájili liberálové a ve vedení města je vystřídali nacionalisté (Martínková 2010). Německou křesťansko-sociální lidovou stranu, která se na Hřebečsku obecně těšila největší přízni, předčili němečtí agráři a sociální demokraté. S prohlubující se hospodářskou krizí na počátku 30. let rostla členská základna německé nacionálně socialistické dělnické strany, po jejím zrušení se do vedení dostalo Henleinovo hnutí, později nazvané Sudetoněmecká strana. Ta ale ani tak rozhodně neměla příznivce mezi všemi moravskotřebovskými Němci. Roku 1935 získala hlasy přibližně 40 % moravskotřebovských voličů (Skřivánek 1995, s. 14–16).

Třenice se začaly projevat i v každodenním životě ve městě. Martínková (2005a) v jednom ze svých článků popisuje, jak Hřebečské noviny nabádají, aby lidé netolerovali české

obchodníky, kteří s nimi nehovoří německy, přestože jsou zavázáni oficiální řeč znát a měli by ji tedy i používat. Podobné případy můžeme sledovat i v moravskotřebovských spolcích, jejichž počet i popularita od druhé poloviny 19. st. výrazně stoupaly. Vedle vzdělávacího spolku muzejního se v Moravské Třebové zformovaly i další organizace, například mužský pěvecký sbor či tělocvičný spolek Turnverein (Martínková 2006a). Turneři se vedle sportovních aktivit angažovali i ve společenském dění. Po odmlce během první světové války se spolky sjednotily v „Německý turnerský svaz“ a znovu se staly velmi aktivními. Pro nové zájemce ovšem bylo zavedeno pravidlo, že udělení členství musí předcházet úspěšné splnění zkoušky z německého vlastenectví. Na začátku třicátých let stanul v čele turnerů Konrad Henlein a ideologické změny se projevíly přímo do stanov svazu. Po Mnichovské dohodě se sudetské spolky staly součástí „Národně socialistického říšského svazu pro tělesná cvičení“ (Martínková 2009b).

Skřivánek (1995, s. 14–15) také zmiňuje užívání symbolu hákového kříže mezi turnery i v rámci jiných proněmeckých, byť ne vždy nutně politických, uskupení. Nacistické prvky se objevovaly i na veřejnosti, například v rámci průvodů na lidových slavnostech, byly však doprovázeny hesly, která zdůrazňovala, že o válečný konflikt nikdo rozhodně nestojí.

Připojení ke Třetí říši v rámci Sudet bylo místními celkem vítáno, především jako vidina naplnění Hitlerova příslibu práva na sebeurčení německé menšiny žijící v Československu. Radikálové sdružení v místních nelegálních organizacích v rámci propagandy odstraňovali ve městě veškeré české nápisy a jiné symboly samostatného československého státu. Dokonce došlo k přejmenování některých obcí či ulic, například moravskotřebovské náměstí získalo označení Adolf-Hitler-Platz. Okresní hejtmanství zde bylo nahrazeno sídlem landrátu a nacistická ideologie se promítala do nejrůznějších oblastí života obyvatel na Moravskotřebovsku (Martínková 2005b).

V průběhu války převažovala proněmecká nálada. Po připojení Hřebečska k Sudetům zde zůstalo jen kolem 80 Čechů, nebyl zde tedy velký prostor pro názorové střety. Objevovaly se situace naznačující, že ne všichni Němci novou situaci vítali, otevřeně proti ní ale pochopitelně nikdo nevystupoval. Mobilizaci uposlechly až na dva případy všichni povolání. Případní dezertéři byli varováni hrozbou velmi tvrdých postihů. Existovaly zde sice i partyzánské oddíly, nicméně ten v místním regionu rozhodně nenacházel vyhovující podmínky a jeho aktivity bývaly pravidelně sabotovány. Válka si na Třebovsku nevyžádala tak významný počet obětí v porovnání s regiony, kde bylo převážně protiněmecké či názorově smíšené obyvatelstvo. Celý moravskotřebovský okres udával 123 českých obětí (Skřivánek 1995, s. 19–23).

Krušné časy pro zdejší starousedlíky nastaly právě až s koncem války. Při jednáních v rámci Postupimské konference bylo schváleno hromadné vysídlení Němců z československého území. Na základě tohoto rozhodnutí ale bylo zdůrazněno, že celý proces má probíhat v souladu s lidskými právy. První fáze, takzvaný divoký odsun, však na žádná oficiální vyjádření či pokyny nečekala a Češi bezprostředně po válce mnohdy brali spravedlnost do vlastních rukou. Nucená migrace se netýkala pouze Hitlerových příznivců, ale, až na výjimky, všech německých obyvatel, na základě principu kolektivní viny. Hovoříme o přibližně třech milionech odsunutých a počet obětí odsunu je odhadován na zhruba 30 000 německých civilistů. (Kreisslová, Novotný 2015, s. 23–24).

V Moravské Třebové se neobjevují taková svědectví jako Kreisslová s Novotným (2015, s. 25) uvádějí například z Ústí nad Labem. Nicméně i zde docházelo k rabování, lynčování, znásilňování a několika případům zastřelení. Většina obětí život sobě, případně svým nejbližším, vzala sama právě ze strachu před hrůzami, o kterých slyšeli z jiných oblastí. Násilí a krádeže se nedopouštěli jen pomstychtiví civilisté, ale také příslušníci československé armády, kteří v mnohých případech nerespektovali pravidla nakládání s německým majetkem. Konkrétní příběh s tragickým koncem se dochoval z Městečka Trnávky. Český odboj si vytvořil seznam Němců, které měl v plánu popravit. Dotyční byli napřed zatčeni a týráni. Jeden zajatec začal utíkat a střela určená jemu trefila automobil sovětských vojáků. Z útoku byli obviněni právě Němci a všichni byli na místě odsouzeni k smrti zastřelením. Celkem se jednalo o 15 lidí. Incident potvrzují německé i české zdroje (Skřivánek 1995, s. 24–28).

Někteří Němci nebyli odsunuti z důvodu, že byli potřební pro svou profesi a mohli tudíž zůstat ve svých domovech, museli ale chodit na veřejnosti označeni bílou páskou. Ti, kteří nebyli nepostradatelní, zpravidla byli přesunuti na výkon práce mimo jejich bydliště, nejčastěji šlo o doly. Obecně se uplatňovaly snahy Němců, kteří z Československa nebyli vysídleni, co nejvíce rozptýlit, aby se nesdružovali se svými krajany. Stejně tak byla ignorována jakákoliv práva, na která by jako menšina jinak měli mít nárok. Kvůli obavám z podobné situace se mnoho Němců snažilo Československo opustit, například v Moravské Třebové ale už od února 1946 nebylo možné přihlásit se k transportu dobrovolně. Byly také zřizovány sběrné či pracovní tábory, případně se pro tyto účely využívaly koncentrační tábory, kam byli soustřeďováni Němci čekající na transport. Na Hřebečsku jich bylo hned několik, jeden přímo v Moravské Třebové. Při odsunu se mělo rozlišovat, kdo je antifašista a zacházet s ním odpovídajícím způsobem, v praxi však tato myšlenka velmi často narážela na různé omyly nebo obyčejný nezájem (Skřivánek 1995, s. 45–52, 69, 94–95).

Odsun Němců po druhé světové válce je bezesporu obsáhlé téma, pro kontext dějin moravskotřebovského regionu jsou v závěru této kapitoly zmíněna poměrně výmluvná statistická data. Na konci války bylo v moravskotřebovském okrese 50 661 Němců. V lednu 1946 jejich počet klesl na 36 905. O rok později zde mělo přebývat jen přibližně 1750 Němců (Skřivánek 1995, s. 55, 96). Podrobnější přehled je zobrazen níže.

Poměr českého a německého obyvatelstva na pol. okrese Mor. Třebová

datum	Češi	Němci
květen 1945	24898	50661
červen 1945	24567	50641
červenec 1945	26163	48593
srpen 1945	29305	45242
září 1945	32662	39781
říjen 1945	34505	38300
listopad 1945	36778	37750
prosinec 1945	38778	37032
leden 1946	40273	36905

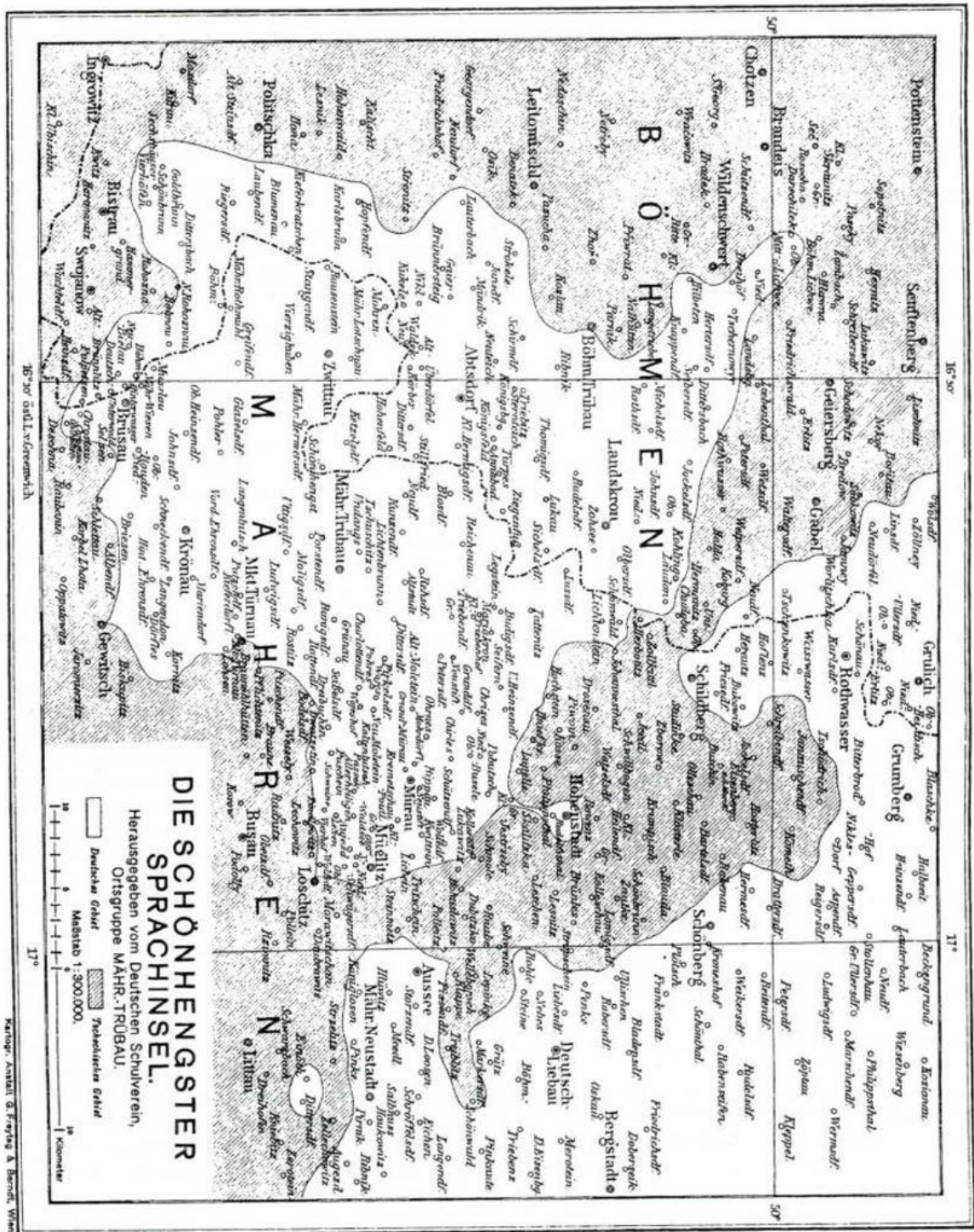
Obrázek č. 1: Poměr českých a německých obyvatel (SKŘIVÁNEK 1995, s. 96)

3 Obecná charakteristika Hřebečska

Hřebečsko je označení bývalého německého jazykového ostrova, který se rozkládal na pomezí Čech a Moravy v blízkosti Hřebečského hřbetu. Od tohoto geomorfologického celku je odvozen i název regionu. Německé pojmenování Schönhengstgau je odvozeno od názvu jednoho z vrcholů hřebenu, Schönhengst, což v překladu znamená krásný hřbec. Toto jméno se v drobných obměnách užívalo už na konci 14. století, finální tvar se ustálil zhruba kolem roku 1600 (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 8).

„Hranice Hřebečska se táhla od Mohelnice na západ směrem na Městečko Trnávku, jižně obepínala Chornice, kde se stočila na západ, aby do sebe zahrnula Březovou nad Svitavou, Bystré u Poličky, u něhož zahrnula na sever k Poličce, kterou míjela asi 2 km východně. Pokračovala na Litomyšl, kterou minula východně a odbočila zde na Českou Třebovou, již se vyhnula. Od České Třebové šla hranice směrem severozápadním v těsné blízkosti Ústí nad Orlicí až k dnešním Libchavám, které do Hřebečska ještě patřily. U Horních Libchav se otočila zhruba směrem jihovýchodním, procházela severně od Lanškrouna, obepnula Zábřeh na Moravě a končila u Mohelnice.“ Toto Skřivánkovo (1995, s. 9) vymezení je zde ještě pro přehlednost doplněno výčtem šesti hřebečských měst od Borkovcové a Kuncové (2001, s. 9). Ty kromě již zmíněných hraničních měst Mohelnice, Březové nad Svitavou, Lanškrouna a Zábřehu na Moravě jmenují ještě Svitavy a Moravská Třebovou tvořící jakési centrum této jazykové enklávy. Jednalo se o oblast velkou přibližně 1 230 km².

Přestože je výše uveden nástin geografického vymezení regionu, jeho hranice nikdy nebyly úplně jednoznačné. Hřebečsko bylo definováno spíše národnostně, což souviselo s obcovací řečí, kterou byla v tomto případě převážně němčina (Martínková, Ošanec 2002, s. 9). Žili zde i Češi, většina v obcích v jihovýchodní části politického okresu Moravská Třebová, například v Bohdalově, Pěčíkově či Unerázce (Nekuda 2002, s. 289). Německé obyvatelstvo však v regionu jednoznačně převažovalo. Borkovcová s Kuncovou (2001, s. 9) uvádějí, že z celkové populace Hřebečska, která roku 1939 činila 130 000 obyvatel, bylo téměř 97 % Němců.

Obrázek č. 2: Mapa Hřebečská (MARTÍNKOVÁ, OŠÁNEC 2002, s.12)

4 Hřebečská kultura

4.1 Život na Hřebečsku

Hlavní fáze osídlení Hřebečska proběhla v rámci německé kolonizace v polovině 13. století. Němci založili vlastní sídla, případně staré osady přeorganizovali tak, jak byli zvyklí ze svého rodného kraje. Pro hřebečské vsi byl typický podlouhlý tvar, protože podlouhlé pozemky zvané lány, byly vyměřovány podél osy, kterou byl nejčastěji vodní tok a cesta, kolmo k níž vedla i cesta náležející statku (Martínková 2005e).

Místní usedlosti mívaly charakteristický vzhled, který prozrazoval leccos o životě v tomto kraji. Hned na kraji pozemku stával dům, v některých případech před ním byla malá předzahrádka. Za usedlostí se táhl dlouhý lán, který se využíval jako pole či pastvina (Martínková 2005e). V regionu se hojně pěstovaly obiloviny, od 18. století ale byla zásadní produkce lnu. Z hospodářských zvířat se zde typicky chovala prasata, koně, v majetnějších rodinách i ve větším počtu, dále kozy, ovce, v domácnostech s vícero dívkami také ve větším počtu drůbež kvůli peří na peřiny do výbavy. Především ale nesmí být opomenuto místní plemeno – hřebečský skot. Také se zde provozovalo včelařství (Martínková 2005f).

Zemědělské založení se promítlo i do samotného statku. Zpravidla čtyřboké dřevěné stavby s uzavřeným dvorem zahrnovaly jak obytnou, tak hospodářskou část. Našli bychom zde kůlny na povozy a nářadí, dále stáje a nad nimi často sýpku a různé komory, typicky se totiž jednalo o patrové stavby. Samostatně vedle statku stávala prostorná víceboká stodola (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 11–15). V dřívějších dobách byla součástí domu i černá kuchyně. Dominantou obytné části byla velká světnice. V jednom z jejích rohů býval jídelní stůl a za ním na stěnách zpravidla visel kříž a jiné devocionálie, což můžeme zdůraznit jako jeden z příkladů připomínající zbožnost zdejšího lidu. V pozdějších letech, kdy se zde i vařilo, v protějším rohu stávala kamna, většinou kachlová. Dále se v místnosti nacházela jedna, výjimečně dvě postele a úložné prostory. Když byla rodina početnější, spávalo se i v některých z komor, které jinak sloužily třeba jako spižírny (Martínková 2005e).

Vedle zemědělství zde byla velmi rozšířená textilní řemesla. Se soukenictvím bychom se setkali spíše ve městech, zatímco na vesnicích bylo časté plátenictví. Zbylé místnosti stavení tedy zabíral tkalcovský stav a další nástroje určené ke zpracování lnu, například drhlen či vohle. Tkalcovství nebylo určeno pouze pro vlastní potřeby, ale bylo provozováno především jako přivýdělek (Martínková 2005f).

Chudé poměry tohoto kraje zrcadlil i jeho prostý kroj. Ženy nosily šaty s jednoduchou sukní do půli lýtek černé, tmavě modré či hnědé barvy. Nejzdobnější částí kroje byl vyšíváný

klín zdobený korálky a flitry vložený do zeleného sametového živůtku. Podobné zdobení bylo i na zádech. Pod šaty se oblékala pouze jedna spodnice a jednoduchá bílá košile s jemnou krajkou kolem krku a na konci delších nabíraných rukávů. Přes šaty patřila ještě modrá zástěra,

Obrázek č. 3: Dolnohřebečský kroj (Foto Lukáš Knoll)

jejíž spodní okraj je lemován zlatou výšivkou. Ke kroji se nosily červenooranžové punčochy a černé boty. Součástí kroje byl také červenohnědý šátek s motivem růží, ten však nosily pouze vdané ženy. Svobodné dívky nosily místo šátku mašle. Tento kroj se nazýval dolnohřebečský a nosíval se na Moravskotřebovsku a Lanškrounsku, ke Svitavsku patřil kroj odlišný, hornohřebečský. Mužský kroj byl v rámci celého Hřebečska stejný až na kalhoty. Na Svitavsku byly hnědé a u dolnohřebečského kroje měly zelenou či žlutou barvu. Zavazovaly se pod koleny. Chodívало se buď v holínkách nebo černých botách s bílými vlněnými podkolenkami. Pánové nosili obyčejnou bílou košili, přes ni červenou či zelenou vestičku. Kabát ladil s kalhotami (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 23–30).

4.2 Tradice

4.2.1 Zvyky a obyčeje v průběhu života

Důležitou součástí kulturního života na Hřebečsku byly také obřady související s významnými událostmi v rodině. Tyto zvyky z velké části souvisí s pověrami.

Když žena čekala miminko, nesměla se dívat na nic ošklivého, aby se děťátko nenarodilo nějak zohavené. Ze stejného důvodu se těhotná nesměla rozčilovat nebo lekat. Děti na Hřebečsku nenosil jen čáp nebo vrána, v některých oblastech se říkalo, že se objevily ze studny. Po porodu nesměly maminky až do konce šestinedělí opustit dům. Dítě nesmělo být překročeno, protože už by nevyrostlo. Aby mělo hodně štěstí, mělo se podržet pod stolem a aby bylo rozumné a čestné, nesměly se mu před prvními narozeninami stříhat vlásky a nehty. Děti nejčastěji dostávaly jména po rodičích, další po kmotrech nebo jiných příbuzných anebo byly pojmenovány podle svätce, na jehož svátek připadlo jejich narození či křtiny. Stát se kmotrem byla velká čest, ale také zodpovědnost. Kmotr by měl pomáhat rodičům při výchově

a podporovat dítě v jeho víře. V případě, že kmotřenec osiřel, ujal se ho právě kmotr (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 31–32).

Svatba patřila k nejvýznamnějším okamžikům v životě jedince a byla náležitě slavena. Důležitou úlohu měl místní ceremoniář neboli „Kuchenprediger“, který byl přítomen nejen samotnému sňatku, nýbrž již obřadu zasnub nebo rodičovskému požehnání. Nevěsta i ženich měli svatební kroj, svatebčané se také ustrojili do svátečního oděvu a zdobili se myrtami a stužkami. Od nevěstina domu šli všichni společně v průvodu až do kostela. Po obřadu se radostná událost musela důkladně zapít v hostinci (Martínková 2005g). Slavilo se zpravidla velmi dlouho do noci. Nevěstě se u půlnoci sundal věneček, novomanželé se většinou odebrali do svého domova až v ranních hodinách. Tradice nekončily svatebním dnem. Následující den se choďovalo na oběd k nevěstiným rodičům, kde se konaly různé šprýmy, nejčastěji mířené proti hospodyni (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 37).

Zvyky se poutaly i k loučení se se zemřelými. Jednak se tradovalo několik pověr, které tyto věci předpovídaly, a také v případě zvláštních úmrtí se dodržovaly jisté obyčeje. Například když zesnul mladý člověk, jeho pohřeb měl připomínat svatbu. Zemřela-li šestinedělka, do rakve se jí vkládalo šitíčko, aby mohla svému miminku v nebi připravit výbavu. Prvorozeným dětem se do rakví dával závoj jejich matky. Úmrtí bylo ohlašováno umíráčkem. Nebožtíkovy byly zatlačeny oči a byl umístěn na slámu na podlaze. Zde se jeho blízcí modlili za jeho spásu. Po třech dnech se šlo průvodem se svícemi a následovalo poslední rozloučení (Borkovcová, Kuncová 2001, s.31; Martínková 2005g).

4.2.2 Slavení svátků v průběhu roku

Tak jako i v jiných krajích, většina tradic zrcadlila svátky podle církevního roku. Jejich slavení tedy vycházelo ze společných kořenů a mnohdy se v jednotlivých regionech zásadně nelišilo. Tyto dny, které představovaly pro místní lid příležitost pro vzácný odpočinek od náročné práce, však byly nedílnou součástí jejich života a občas je možné v nich spatřit i čistě hřebečská specifika (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 39).

Advent je časem příprav na Vánoce nejen v duchovním smyslu. V tomto období se vyráběly betlémy a ty od hřebečských řezbářů byly vyhlášené v širokém okolí. Proces očišťování býval chápán i doslovně, uklizené domácnosti kontrolovaly Lucky 13. prosince. Duchovní připravenost dětí zkoumaly Barborky, které poslušným dětem dávaly dobroty a zlobivým hrozily metlou. Obdobně pak chodil i svatý Mikuláš v doprovodu čerta a anděla, když děti nenavštívil osobně, zanechal jim alespoň nadílku za oknem (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 77–79).

Vánoční tradice byly protkané různými pověrami. Na Štědrý den se držel přísný půst, aby se dotyční večer dočkali zlatého prasátka. Večeře však byla náležitě pestrá, tvořilo ji šest až dvanáct chodů. Pod talíř a poté do peněženky se umísťovala šupina, která měla zajistit, aby se v ní držely peníze. Kapr se ale na štědrovečerní tabuli objevoval až v pozdějších dobách. Prostíralo se vždy pro sudý počet, pro lichého by si totiž přišla smrt. Ze stejného důvodu se od štědrovečerní tabule nesmělo vstávat. Při jídle se mlčelo, věřilo se totiž, že se tento večer k tabuli vracejí také jejich blízcí zemřelí, a zbytečné tlachání by je mohlo rozhněvat. Aby rodina i napřesrok zůstala pospolu, nohy stolu se obmotaly řetězem či provazem. Boží hod byl dnem svátečním, šlo se na bohoslužbu, ale nijak se nepracovalo, lidé se měli jen těšit z příchodu Páně (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 79–84). Na svatého Štěpána se dospělí veselili v hostinci a děti obcházely domy a prohlížely si betlémy (Martínková 2005g). Na sv. Silvestra lidé vzdávali díky za uplynulý rok. Ani v tento den nechyběla lidová magie. Pomocí olova se věštilo, co přinese nový rok a na vodě se pouštěly skořápky, aby se ukázalo, kdo zůstane spolu (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 85). Dne 6. ledna chodily děti převlečené za tři krále od domu k domu a žehnaly domy, aby je uchránily před nemocemi a jiným zlem (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 39).

Před začátkem postní doby se konal masopust. Lidé se převlékli do masek a všichni šli společně průvodem a užívali si na dlouhou dobu posledního veselí. Na Hřebečsku se k obvyklým maskám přidávali ještě mládenci s dřevěnými koňmi a vybírali peníze na jejich okování. Postní doba začala popeleční středou, v tento den se jeden z mužů převlékl za medvěda a představoval odcházející zimu. Každá neděle v postní době měla své pojmenování a vázaly se k ní nějaké zvyky. Například na květnou neděli se měly spolknout tři kočičky, aby byl člověk zdravý. Chlapci v tento den také na znamení lásky pod okna děvčat umísťovali dřevěný kolík, který se děvčata poté tajně snažila uříznout a schovat si jej. Během velikonočního tridua se dodržovaly běžné obyčeje. Ve čtvrtek to bylo zelené jídlo či omývání obličejů před východem slunce jakožto nápodoba Kristova mytí nohou. V pátek lidé drželi smutek, uctívali kříž a bděli u Božího hrobu. Věřilo se také, že se nesmí hýbat se zeminou. Lidé se snažili získat dřevěné uhlíky z ohně z velikonoční vigilie, které potom umísťovali na svá pole jako ochranu před krupobitím (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 40–54).

Při mši svaté na Boží hod velikonoční se světily velikonoční pokrmy. O Velikonočním pondělí se chodilo na šmekústr. Mládenci vypláceli ženy a dívky pomlázkou, které byly vděčné za omlazení a ozdravení. Po domech chodily také děti a recitovaly říkanky. Všichni koledníci dostali malované vajíčko. Na Hřebečsku se také konala velikonoční jízda, kdy si sedláci předávali kříž a modlili se za zdraví pro svá zvířata a požehnaný rok. Na svátek svatých Filipa

a Jakuba se stavěl máj ozdobený věnci a pentlemi. Kolem něj se pak tančilo a veselilo. Mezi vesnicemi se také soutěžilo, komu se podaří sousední věnec ukrást. Velikonoční doba končila slavností seslání Ducha svatého neboli letnicemi. I k tomuto dni patřilo obřadní pečivo (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 54–60).

Několik významných svátků se slavilo také v liturgickém mezidobí. Dne 2. února si lidé nechávali posvětit svíčky, které pak zapalovali jako ochranu při bouřích (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 40). Krátce po letnicích se slavilo Boží tělo, pro něž jsou charakteristické průvody městem s nejsvětější svátostí (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 40). Poměrně specifickou záležitostí byl svátek Patschunkele, jak místní nazývali Porciunkuli. Tento den se podnikaly poutě do františkánských kostelů za účelem získání odpustků (Martínková 2005c). Ze Sanktorálu se na Moravskotřebovsku různými tradicemi připomínaly například svátky sv. Matěje, sv. Jana Nepomuckého, sv. Vavřince, sv. Václava či sv. Martina. Lidé se obzvláště těšili na svátky sv. Anny, sv. Kateřiny, či na slavnost Nanebevzetí Panny Marie, kterým byly zasvěceny kostely na Moravskotřebovsku, a tak se v těchto dnech konalo posvěcení. Při této příležitosti se mimo jiné hodovalo a na Hřebečsku se pro tento účel například stínal kohout či skopec nebo se z kostelní věže shazoval kozel. (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 40, 60–61, 68–69, 74–75). Svatojánská noc v tomto regionu částečně splývala se slunovratovou poutí. Tančilo se kolem ohňů a oblíbenou kratochvílí bylo i věštění. Krom slavnostní mše svaté se o poutích také konaly jarmarky a hody (Martínková 2005g).

K dalším tradicím patřilo třeba pálení čarodějnic. Nejrůznější obyčeje měly stavení a lidi v něm před nimi uchránit. Krom hranice se zapalovala i košťata, která se vyhazovala do vzduchu, a poté se do nich střílelo, aby čarodějnice byly zahnány. Na jaře se také každoročně konaly odvody a při jejich příležitosti rekrutní věneček (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 57–59). Významnou událostí byly také dožínky. Když skončila sklizeň, za doprovodu muziky se průvod s dožínkovým věncem z posledního nesklizeného obilí ubíral z pole domů, kde ho převzala hospodyně a po práci přišlo zasloužené veselí (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 64). V zimním období byla zemědělská činnost vystřídána zpravidla textilním řemeslem. Aby šla přadlenám práce lépe od ruky, zvaly se na takzvané přástky, kdy se sešly v jednom stavení a bavily se zpěvem, vyprávěním příběhů a podobnými kratochvílemi (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 71–74).

4.3 Místní pověsti

K oblíbeným povídkám také patřily pověsti z místního kraje. Jedna například vysvětluje, jak byla Moravská Třebová přemístěna ze své původní lokace, dnešního Starého Města, kde první sídlo založil římský vojevůdce Tribovius (Martínková 2005d).

Další pověst objasňuje, jak získalo své označení Hřebečsko. Ve zdejších lesích měl mít svůj hrad Friedrich ze Schauenburgu. Byl údajně velmi krutý a zákeřný loupežník, a tak se mu začalo říkat der Schinder neboli ras a jeho koni Schinderhengst, tedy rasův hřebec. Když se o tom Friedrich dozvěděl, velmi ho to rozčílilo a pod hrozbou trestu nařídil, aby se jeho sídlu říkalo Schönberg – krásný hrad a pohoří Schönhengst – krásný hřebec (Borkovcová, Kuncová 2001, s. 8).

Velmi populární dodnes zůstává legenda o plačící Anně, německý název zní Annenruhe, což znamená Annin pokoj. Příběh vypráví o dvou zamilovaných, Anně Gläserové a Josefu Herknerovi. Roku 1823 Josef pro Annu na jihovýchodním svahu Křížového vrchu vytvořil krásnou zahradu. Anna však byla donucena k jinému sňatku a do dvou let zemřela, údajně žalem. V předvečer svátku svaté Anny roku 1825 byla zahrada krásně vyzdobena a ze svíci zde byly dva nápisy: „Dir dort“ – tobě tam a „Es heisse Annenruhe“ – toto je místo Annina posledního odpočinku. O sto let později byla na místě objevena kostra mladé dívky, a tak se potvrdilo, že Josef tajně ukradl Annino tělo a pohřbil ho na jejím milovaném místě. Příběh se stal námětem pro četná představení, která se hrála při nejrůznějších příležitostech (Martínková 2013).

4.4 Udržování hřebečské kultury dnes

Poválečná nálada a komunistický režim způsobily, že německé kultuře se téměř půl století nedostávalo prostoru pro realizaci. Po revoluci vzniklo *Shromáždění Němců* s cílem znovu navázat styky mezi příslušníky menšiny a obnovit společné tradice (Kreisslová, Novotný 2015, s.104–106).

Na Moravskotřebovsku má na zachování hřebečské kultury naprosto zásadní podíl *Společnost česko-německého porozumění* se sídlem v budově moravskotřebovského muzea. Hřebečská regionální skupina vznikla roku 1994 právě pod záštitou Shromáždění Němců. „Podle stanov je cílem spolku zachování a podpora dalšího vývoje kultury německé menšiny v České republice, smíření a porozumění Němců s Čechy, spolupráce s podobnými spolky v ČR i v zahraničí a s tzv. krajskými skupinami (Heimatkreisen) v Německu.“ Členem spolku se může stát jedinec jakékoliv národnosti, náboženského vyznání či politického přesvědčení, souzní-li s jeho cíli (LV Büro, 2019).

Podobně jako v případě jiných regionálních skupin, činnost té zdejší sestává především z pravidelných členských setkání a společného slavení svátků. Nejvýznamnější akcí, kterou místní středisko pořádá, jsou *Dny česko-německé kultury*. To je také jedna z pravidelných příležitostí, kdy je možné zhlédnout vystoupení Hřebečského tanečního souboru, který zpracovává jak tance přímo z Hřebečska, tak i z jiných německých oblastí. Soubor dále Hřebečsko reprezentuje i na jiných akcích města a nejen folklorních festivalech v Česku i v zahraničí (Kreisslová, Novotný 2015, s. 110–111).

K rozvíjení česko-německých vztahů napomáhá také partnerství mezi městy Moravská Třebová a Staufenberg. Spolupráce probíhá v rámci několika městských organizací, například mezi školami či sbory. Ještě s maďarským Tarjanem města každoročně společně organizují výměnný tábor (Moravská Třebová 2007).

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 Výzkumné šetření

Výzkum byl realizován na moravskotřebovských školách, které poskytují 2. stupeň základního vzdělávání. Výzkumný soubor byl tvořen žáky vybraných devátých tříd a odpovídajících ročníků víceletého gymnázia. Do šetření byli rovněž zapojeni vyučující výchovy k občanství těchto tříd. Školy budou nadále pro zachování anonymity označovány pouze písmeny A, B a C.

Pro realizaci výzkumného šetření byla použita kombinace kvantitativních a kvalitativních metod, jedná se tedy o smíšený typ výzkumu.

Pro objasnění, jaká je situace týkající se výuky zkoumaného tématu, byla zvolena metoda polostrukturovaného interview. Vzhledem k cílům výzkumu, které byly vytyčeny, a předmětu rozhovorů se tato metoda jevila jako nejvhodnější volba. Tento typ rozhovoru totiž dává prostor pro zdůvodnění odpovědí účastníků, zároveň skladba otázek zůstává v podstatě neměnná, což bylo žádoucí (Chráska 2007, s. 182–183).

Pro sběr odpovědí žáků bylo vybráno dotazníkové šetření. Metoda byla vhodná především z toho důvodu, že nebylo potřeba získávat odpovědi rozsáhlejšího charakteru, všechny položky byly uzavřené a umožňovaly přehlednou analýzu dat (Chráska 2007, s. 174–175).

5.1 Výzkumné cíle a otázky

Východním cílem praktické části práce je zjistit, jaké vědomosti mají žáci o historii a kultuře německých obyvatel na Moravskotřebovsku. Výzkum se také snaží objasnit, zda se liší úroveň znalostí v rámci obecných dějin regionu a záležitostí týkajících se přímo historie a kultury německých obyvatel. Výzkum má také reflektovat, kde žáci případné znalosti získali, a to zejména ve vztahu k místním školám. Šetření dále zkoumá, zda žáci znají tradice místního regionu, případně jestli je sami dodržují.

V rámcově vzdělávacím programu je pro výuku regionálních dějin a tradic udělen prostor ve vzdělávací oblasti „*člověk a společnost*“ v rámci vzdělávacího oboru „*výchova k občanství*“, konkrétně se jim věnuje učivo „*naše obec, region, kraj*“, které je součástí tematického celku „*člověk ve společnosti*“ (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2021).

Posledním cílem je zmapovat, jak se k tématu staví místní školy. Práce zkoumá, zda je téma „*historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku*“ zakotveno v kurikulárních dokumentech, konkrétně v rámci výchovy k občanství. Dále se zjišťuje, nakolik v tomto ohledu plánované kurikulum odpovídá realizovanému.

K naplnění výše zmíněných cílů byly zvoleny tyto výzkumné otázky:

1. Jaká je úroveň znalostí žáků v oblasti obecných dějin Moravskotřebovska (explicitně nesouvisejících s problematikou německých obyvatel)?
2. Jaká je úroveň znalostí žáků v oblasti dějin Moravskotřebovska v kontextu jazykové otázky?
3. Kde žáci nabyli uvedené vědomosti?
4. Znají žáci tradice místního regionu?
5. Dodržují žáci tradice místního regionu?
6. Liší se úroveň znalostí mezi žáky jednotlivých škol (v %)?
7. Je téma „historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku“ podle kurikulárních dokumentů dané školy součástí učiva výchovy k občanství?
8. Vyučujete se téma „historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku“ v hodinách výchovy k občanství?

5.2 Sběr dat a výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl již stručně naznačen v úvodu této kapitoly. Níže jsou nabídnuty detailnější informace o respondentech a zdůvodnění tohoto výběru.

Vyučující se zúčastnili tři, každý reprezentoval jednu třídu a školu. Pohlaví učitelů nebude kvůli zachování anonymity zveřejňováno a bude použito generické maskulinum.

Devátý ročník byl zvolen z toho důvodu, že rozvržení učiva se může v rámci zamýšleného i realizovaného kurikula na jednotlivých školách lišit. Poslední ročník se tím pádem jevil jako vhodný reprezentativní vzorek pro případné zobecnění na celou populaci místních základních škol, respektive jejích absolventů.

Do výzkumného souboru záměrně nebyly zařazeny všechny třídy devátého ročníku, ale byla vždy vybrána jen jedna z paralelních tříd. Rozhodnutí bylo především důsledkem toho, že na jedné ze škol se mi podařilo získat kontakt pouze na jediného vyučujícího a další škola mi přímo doporučila spolupracovat pouze s jedním konkrétním vyučujícím. Tento výběr byl částečně záměrný. Každá ze škol má totiž jiný počet tříd v ročníku, jedna dokonce nemá vícero paralelních tříd. Z tohoto důvodu se mi zdálo vybrat pouze jednu třídu jako reprezentativní vzorek, aby zbytečně nedocházelo k narušení anonymity jednotlivých škol kvůli očividným rozdílům v počtu respondentů.

Počty dotazovaných žáků jednotlivých škol nakonec kvůli vysokým absencím byly poměrně nevyrovnané, což ale anonymitu nijak neovlivnilo.

Co se týče konkrétních údajů o respondentech, celkový počet dotazovaných žáků ze všech škol činil 40, z toho 25 chlapců a 15 dívek. Ze školy A se šetření zúčastnilo 9 chlapců a 6 dívek, ze školy B pouze 6 chlapců a ze školy C 10 chlapců a 9 dívek.

5.3 Typ výzkumu a použité metody

Ke zjišťování vědomostí žáků a jejich povědomí o místních tradicích byl využit strukturovaný dotazník. Skládal se celkem z 28 položek. První dvě otázky se týkaly údajů o žácích, konkrétně jejich pohlaví a názvu školy, kterou navštěvují. Dalších 15 položek bylo zaměřeno na povědomí žáků o historii a kultuře německých obyvatel na Moravskotřebovsku. Všechny položky v této části byly uzavřené otázky. Jedna z nich měla více správných odpovědí. U všech těchto otázek mohli žáci zvolit možnost „nevím“. Následovala otázka zjišťující, kde studenti získali vědomosti ověřované předchozími položkami. Žáci mohli zvolit vícero nabízených možností, případně doplnit vlastní odpověď. Poslední část dotazníku byla věnována vybraným tradicím místního regionu. Žáci odpovídali, nakolik znají jednotlivé svátky pomocí následující škály: „Neznám.“ / „Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.“ / „Znám, ale neslavím.“ / „Dodržuji, slavím.“ Byla zde zařazena i otázka zaměřená na konkrétní obyčej a na účastnění se poutí.

Na školách A a C mi bylo umožněno, abych byla přítomna průběhu šetření. Mohla jsem žáky namotivovat a zodpovědět případné dotazy. Žáci si ale většinou vystačili s informacemi poskytnutými přímo v dotazníku. Na škole B na průběh vyplňování dohlížel vyučující, kterého jsem předem podrobně instruovala, jak má žáky vést.

Před vyplněním dotazníku žáci dostali instrukce, aby v případě, že nebudou znát odpověď netipovali, ale zvolili možnost „nevím“, aby nedošlo ke zkreslení dat. Také byli upozorněni, aby se nevraceli k předcházejícím otázkám a zpětně neměnili své odpovědi. Pořadí položek i jednotlivých možností bylo neměnné a všem žákům se zobrazovalo stejně.

Ke zjištění situace týkající se výuky regionálních dějin a tradic v rámci občanské výchovy na jednotlivých místních školách byl použit polostrukturovaný rozhovor. Účastnili se ho vyučující výchovy k občanství. Měli se vyjádřit k zakotvení tématu historie a kultury německých obyvatel na Moravskotřebovsku v rámci kurikulárních dokumentů, tedy školního vzdělávacího programu, případně tematického plánu, a zda sami téma v rámci výuky výchovy k občanství probírají.

6 Interpretace dat kvalitativní části šetření

Chceme-li se zabývat povědomím žáků o regionálních dějinách, je více než žádoucí zmapovat, zda byli s danou problematikou seznámeni ve škole. Ke zjištění, zda, popřípadě jakým způsobem, je zkoumané téma začleněno do výuky výchovy k občanství na moravskotřebovských školách, měly posloužit následující otázky, které byly předmětem polostrukturovaných rozhovorů s vyučujícími.

Je téma „historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku“ podle kurikulárních dokumentů dané školy součástí učiva výchovy k občanství?

Explicitně není o Českých Němcích, jejich historii, kultuře a tradicích v rámci kurikulárních dokumentů žádná zmínka ani na jedné z moravskotřebovských škol. Všechny však mají ve svém školním vzdělávacím programu či tematickém plánu výchovy k občanství zahrnuto obecně téma regionálních dějin a tradic.

Vyučuje se téma „historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku“ v hodinách výchovy k občanství?

Místními dějinami a kulturou v kontextu zdejších německých obyvatel se ve výchově k občanství zabývá pouze škola B. V sedmém a devátém ročníku je zařazeno učivo s názvem „Kulturní život – rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice, kulturní instituce“. Výklad se zaměřuje na historii obyvatelstva na Moravskotřebovsku. Žáci jsou obeznámeni se skutečností, že do poloviny 20. století zde žili převážně Němci a region byl součástí Sudet. Dále se výklad soustředí na poválečný odsun německého obyvatelstva. Žáci jsou také informováni o kulturní spolupráci, která je prostřednictvím jednotlivých spolků realizována. Z oblasti kultury se žáci seznámí pouze s pověstí o plačící Anně. Legenda je představena formou výkladu a zhlédnutím dílu pořadu Záhady Toma Wizarada, který příběh zpracovává. Žáci také společně navštíví Křížový vrch, kde na místě bývalé Anniny zahrady dnes stojí její socha a také se zde nachází městský hřbitov, kde byla pochována.

Školy A a C se v občanské výchově věnují regionálním dějinám a tradicím pouze obecně, nedávají je do souvislosti se zde žijícím německým obyvatelstvem a hřebečskou kulturou. Vyučující z obou škol ale uvedli, že se toto téma okrajově probírá v jiných vyučovacích předmětech.

Na škole A se problematika národnostního složení a jazykové příslušnosti v minulosti na Moravskotřebovsku zmiňuje v hodinách zeměpisu v rámci látky týkající se obyvatelstva místního regionu. Tématu se částečně dotýká i dějepis. V souvislosti s poválečným vývojem

událostí a odsunem německých obyvatel z Československa je začleněn příběh o represích v Městečku Trnávce.

V případě školy C se žáci účastní projektového dne, který je veden vyučujícími dějepisu a německého jazyka. Jeho tématem jsou významné moravskotřebovské osobnosti. Žáci se společně vydají na naučnou stezku na místním hřbitově a s pomocí informačních cedulí a dalších materiálů hledají konkrétní hroby a zjišťují informace o důležitých rodácích i jiných lidech, kteří nějakým způsobem naše město ovlivnili. Žáci přirozeně pracují pouze s německými jmény, v tomto kontextu se okomentuje, že většina moravskotřebovských měšťanů byla do roku 1945 německé národnosti.

Příležitostně je realizována i nějaká spolupráce s paní Kuncovou ze Společnosti česko-německého porozumění. Ta ale není zakotvena v kurikulárních dokumentech a má různé podoby.

7 Interpretace dat kvantitativní části šetření

Následující výzkumné otázky vycházející z hlavního cíle práce byly ověřovány strukturovaným dotazníkem pro žáky devátých tříd. Formulace otázek, na které žáci odpovídali, jsou uvedeny v názvech příslušných grafů. Kompletní podoba dotazníku je v obsažena v přílohách.

Jaká je úroveň znalostí žáků v oblasti obecných dějin Moravskotřebovska (explicitně nesouvisejících s problematikou německých obyvatel)?

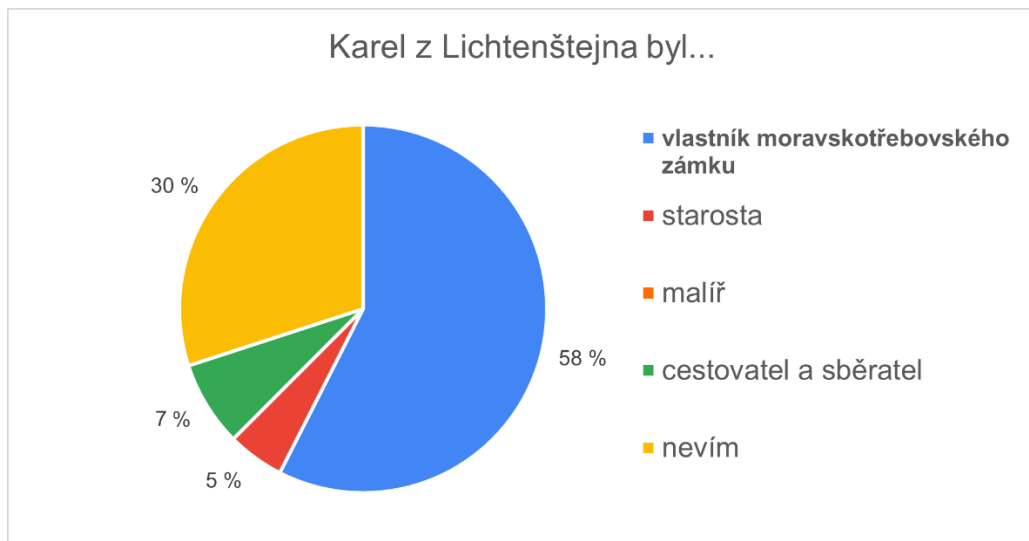
Název dotazníku zněl „Výuka regionálních dějin a tradic“. Žáci záměrně nebyli seznámeni s tématem práce v plném znění, aby zmínka o německých obyvatelích nebyla návodná. Některé z položek dotazníku se věnují regionálním dějinám a kultuře, aniž by docházelo k explicitní spojitosti s Němci žijícími zde. Zkoumány byly například informace o místních řemeslech či významných osobnostech města. Odpovědi žáků jsou vyobrazeny v následujících grafech, správné možnosti jsou uvedeny tučným písmem.

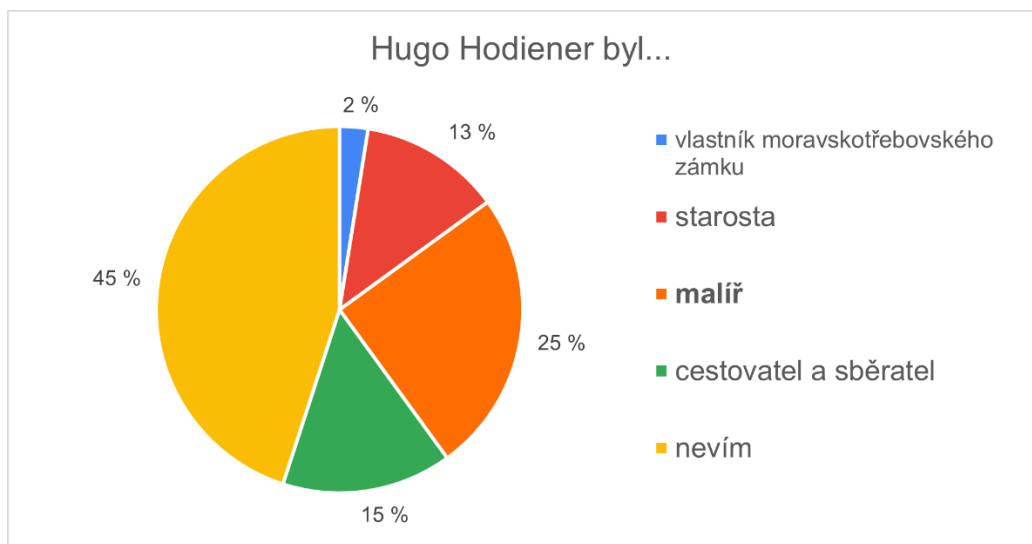
Graf č. 1: Řemesla na Moravskotřebovsku

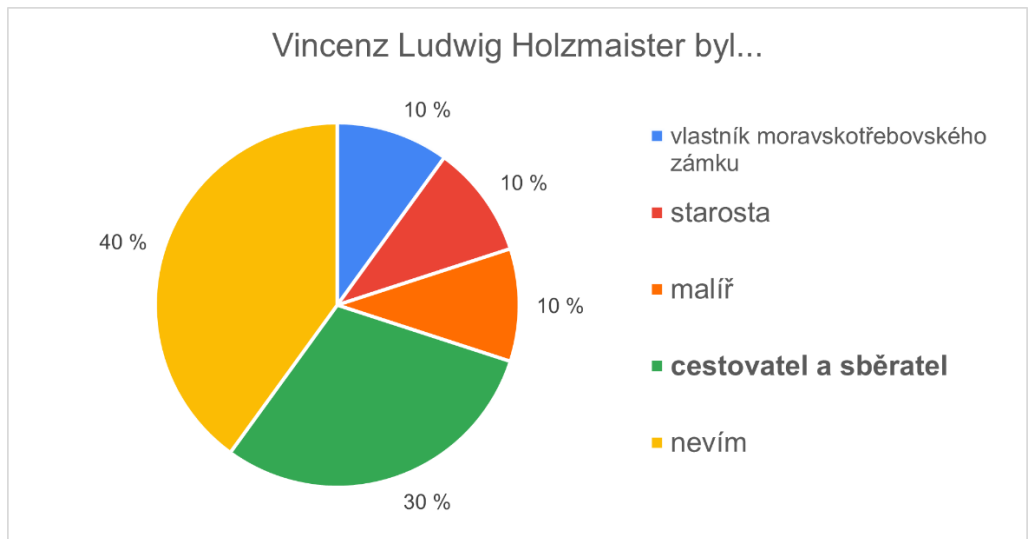
Graf č. 2: Nástroje ke zpracování lnu

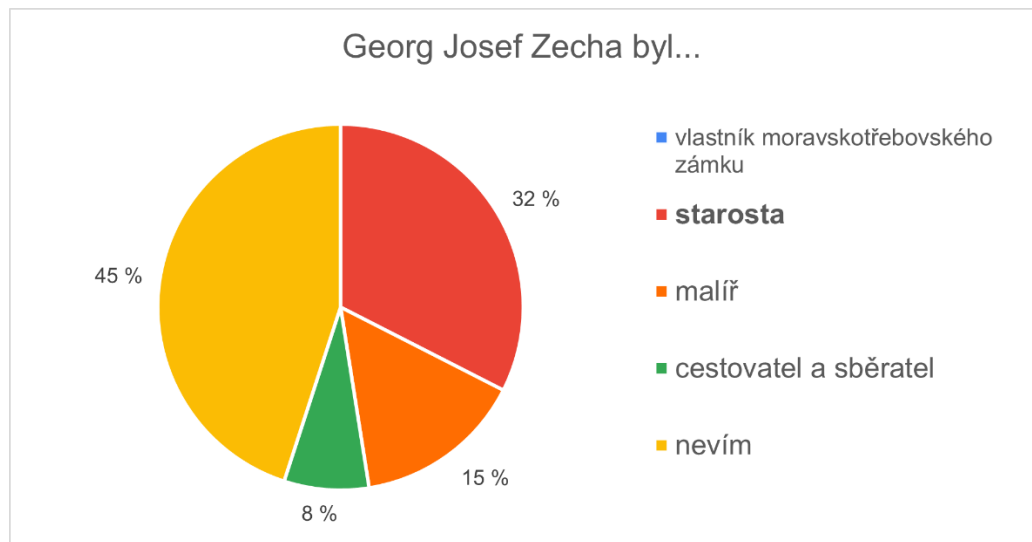
Graf č. 3: Karel z Lichtenštejna

Graf č. 4: Hugo Hodiener

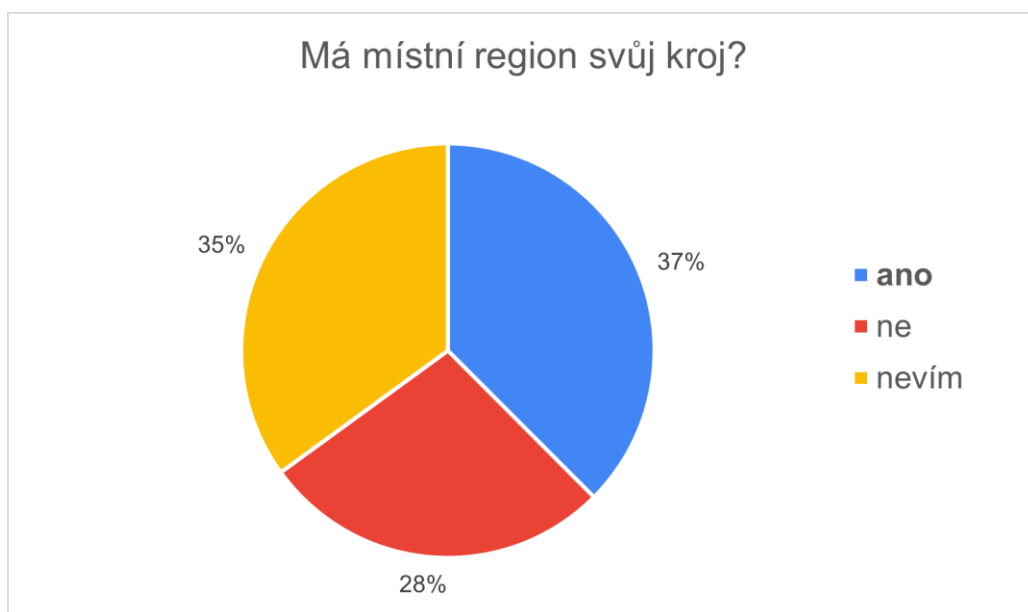
Graf č. 5: Vincenz Ludwig Holzmaister

Graf č. 6: Georg Josef Zecha

Poměrně zajímavá data poskytla otázka zaměřená na geografické vymezení regionu Hřebečska. K šesti hřebečským městům byly přidány i Litomyšl a Jevíčko. Možnost „nevím“ u této otázky zvolilo 20 % respondentů. Zcela správně se nepodařilo odpovědět nikomu. Nejblíže bylo 12 žáků, kteří označili Moravskou Třebovou, Svitavy a Březovou nad Svitavou. Stejně tak i jedna odpověď zahrnující zbylá tři města, tedy Lanškroun, Mohelnici a Zábřeh na Moravě. To je ovšem celkem podivuhodné, vezmeme-li v potaz, že tato tři města jsou Hřebečskému hřbetu nejvzdálenější. Naopak jenom centra Hřebečska, Moravskou Třebovou a Svitavy, mezi nimiž se hřbet nachází, zvolili tři žáci. V kombinaci s dalšími městy se tato dvě objevovala jako nejčastější možnosti.

Další dvě položky dotazníku se týkaly místního kroje. První otázka zněla: „Má místní region svůj kroj?“ Někdo by zařazení této položky mohl považovat za nesmyslné, nicméně odpovědi žáků znázorněny v grafu níže ukazují, že tato skutečnost není zdaleka všemi vnímána jako samozřejmá záležitost. Výsledky pravděpodobně poukazují na absenci společné kultury.

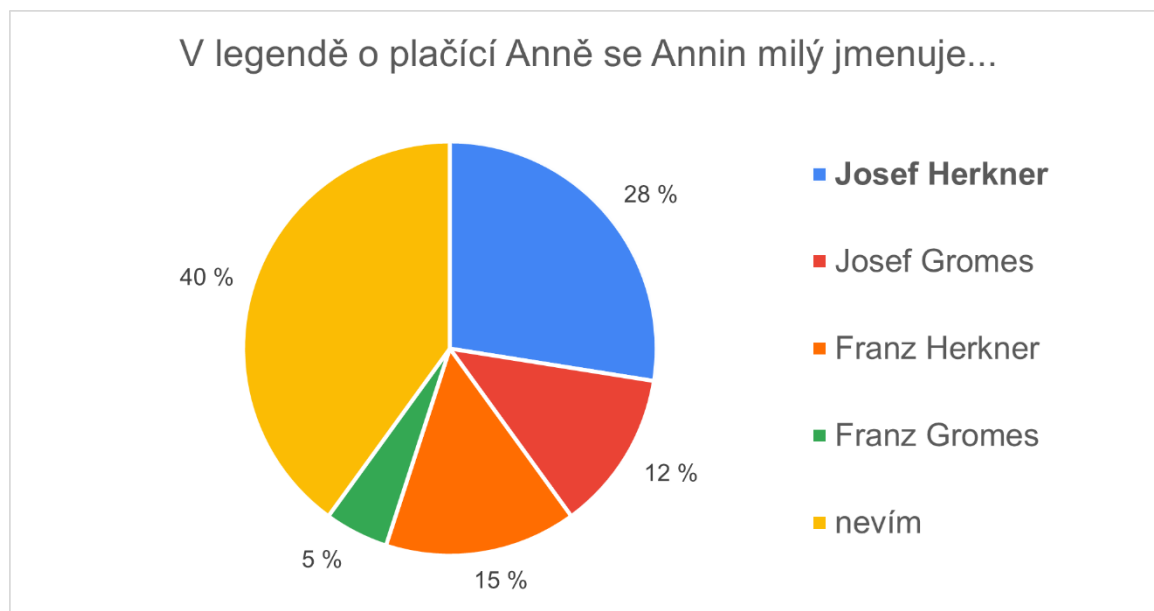

Graf č. 7: Místní kroj

V následující otázce dotazníku měli žáci označit kroj, který se podle nich na Moravskotřebovsku nosil. Na výběr byly obrázky zdejšího dolnohřebečského kroje, dále olomouckého a brněnského. 55 % respondentů označilo správnou možnost, 25 % zvolilo jiný kroj, 5 % se domnívalo, že se nejedná o žádnou z nabízených možností a 15 % uvedlo, že neví.

Legenda o plačící Anně je snad i kvůli nedávné sbírce a obnovení vyhlídky pojmenované právě po ní mezi místními obecně známou záležitostí. Dle očekávání tak většině žáků nečinilo problém uvést jméno protagonistky. Pouze 7,5 % vybralo chybnou odpověď

a 5 % zvolilo možnost „nevím“. Je však otázkou, nakolik respondenti znají celý příběh či pouze jeho název. Otázka na jméno Annina milého, Josefa Herknera, už se jevila jako obtížnější. Kompletní přehled odpovědí nabízí následující graf.

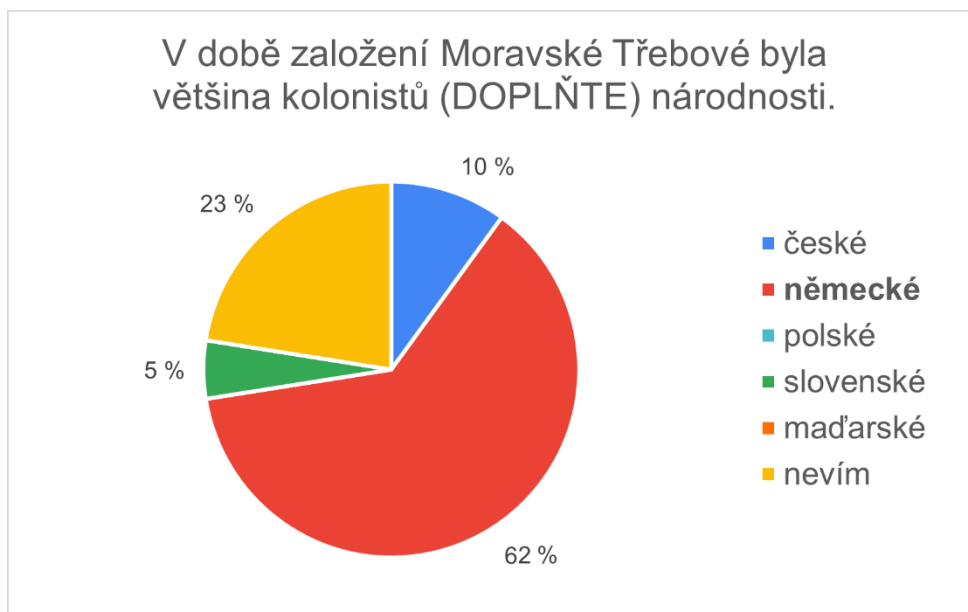

Graf č. 8: Legenda o plačící Anně

Jaká je úroveň znalostí žáků v oblasti dějin Moravskotřebovska v kontextu jazykové otázky?

Tato výzkumná otázka se rovněž týká vědomostí o regionálních dějinách. Na rozdíl od předchozí otázky je zaměřena na problematiku jazykové příslušnosti.

První dvě položky zjišťovaly převažující národnost místních v době založení města a před druhou světovou válkou. V obou případech více než polovina žáků správně označila Němce. Odpovědi jsou shrnuty ve dvou grafech níže.

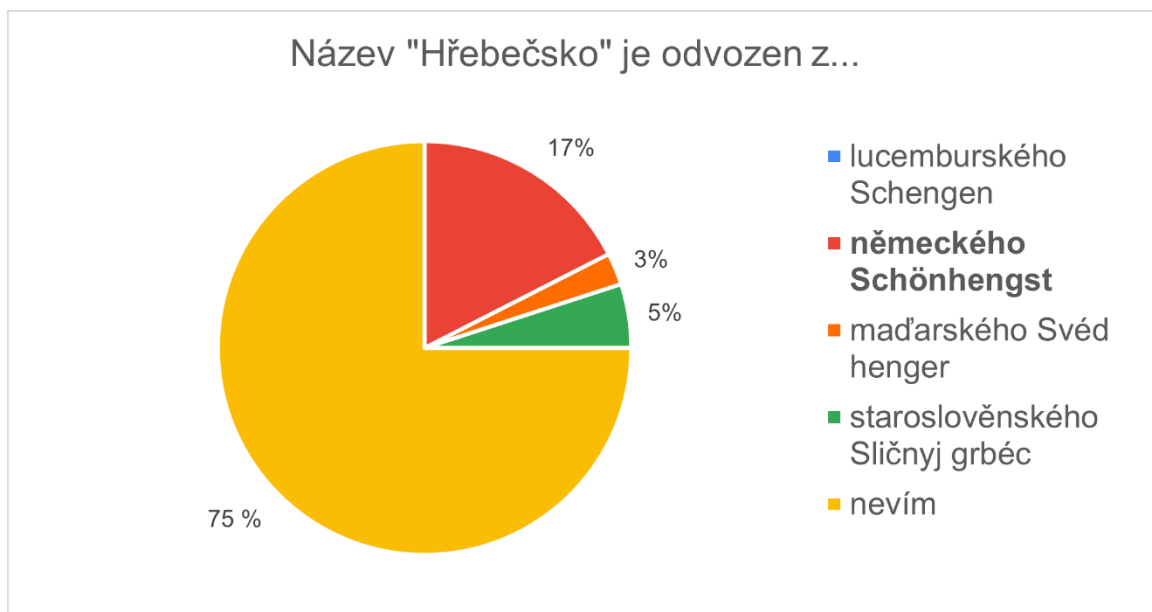
Graf č. 9: Převažující národnost v době založení města

Graf č. 10: Převažující národnost před druhou světovou válkou

U další položky měli žáci určit poměr českého a německého obyvatelstva v Moravské Třebové roku 1910. Na výběr byly dvě možnosti, buď 6 090 Němců a 353 Čechů, což odpovídá údajům ze sčítání lidu toho roku, nebo naopak. Přestože u předchozí otázky pouze 10 % odpovědělo, že před válkou byla většina místních české národnosti, zde 62 % respondentů chybně zvolilo možnost „6 090 Čechů a 353 Němců“.

Poslední položka věnovaná této části také souvisela s jazykovou otázkou. Žáci měli vybrat, jakého původu je název regionu Hřebečsko. Správnou odpověď označilo pouze 17,5 % respondentů. Tři čtvrtiny odpověděli, že neví. Přehled celé otázky nabízí další graf.

Graf č. 11: Původ názvu Hřebečsko

Kde žáci nabyli uvedené vědomosti?

Této výzkumné otázce byla přímo věnována jedna položka dotazníku. Žáci z nabízených možností jako zdroj zjišťovaných informací nejčastěji označili školu (70 %), dále rodinu (52 %) a kamarády či známé (27,5 %). V jednotkách případů žáci zvolili také četbu či farnost. Respondenti měli i možnost otevřené odpovědi. Přestože ji někteří využili, žádný další zdroj nejmenovali. V případě, že by žáci u všech otázek zvolili odpověď 'nevím', nabízela tato položka i možnost „na žádnou z otázek jsem neznal/a odpověď“ (tj. odpovídal/a jsem pouze ‚nevím‘). I tato možnost byla několikrát označena, ale žádný z respondentů neuváděl pouze možnosti ‚nevím‘. Je možné, že došlo k nedorozumění při zadávání instrukcí, případně, že žáci tipovali, i když odpověď neznali.

Liší se úroveň znalostí mezi žáky jednotlivých škol (v %)?

Vzhledem k poměrně malým vzorkům, zejména v případě školy B, se nezdálo smysluplné porovnávat hodnoty jednotlivých škol, protože by mohly být zavádějící. Lze ale konstatovat, že žádná ze škol nebyla co do úspěšnosti v rámci vědomostních otázek výrazně lepší ani horší než zbylé dvě.

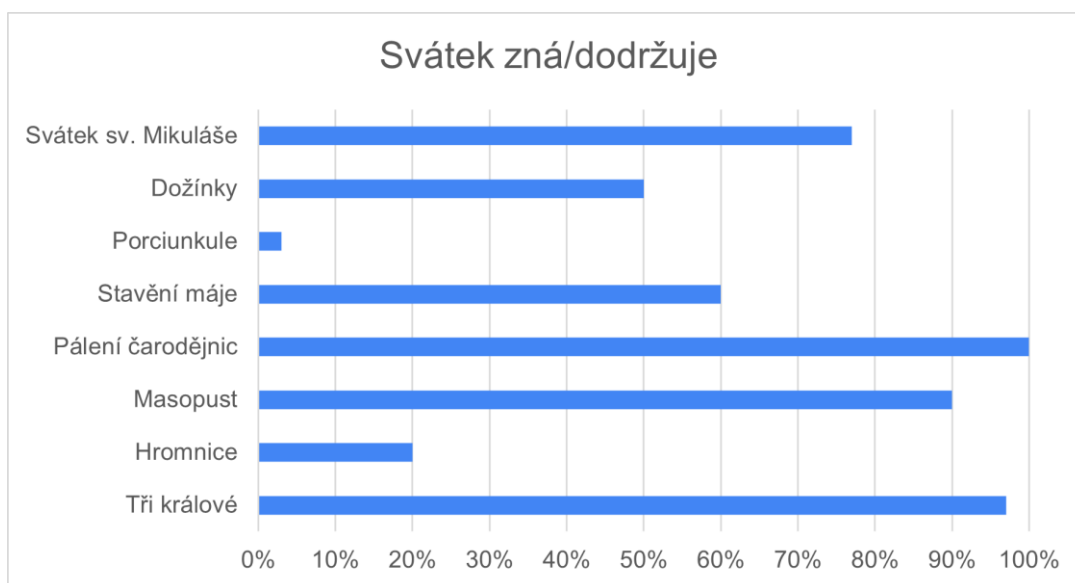
Liší se úroveň znalostí mezi chlapci a dívkami (v %)?

Stejně jako v případě předchozí výzkumné otázky, ani z pohledu pohlaví žáků se neprokázaly žádné značné rozdíly. Dokonce byla u většiny položek procentuální úspěšnost dívek a chlapců téměř totožná.

Znají žáci tradice místního regionu?

Součástí dotazníkového šetření byly také položky zjišťující, nakolik žáci znají, případně i slaví, tradice místního regionu. Položky týkající se osmi vybraných svátků ověřovaly zároveň i následující výzkumnou otázku.

Následující graf zobrazuje, kolik % respondentů uvedlo, že zná daný svátek, ví, co zahrnuje jeho slavení, případně ho i sám dodržuje.

Graf č. 12: Povědomí žáků o místních tradicích

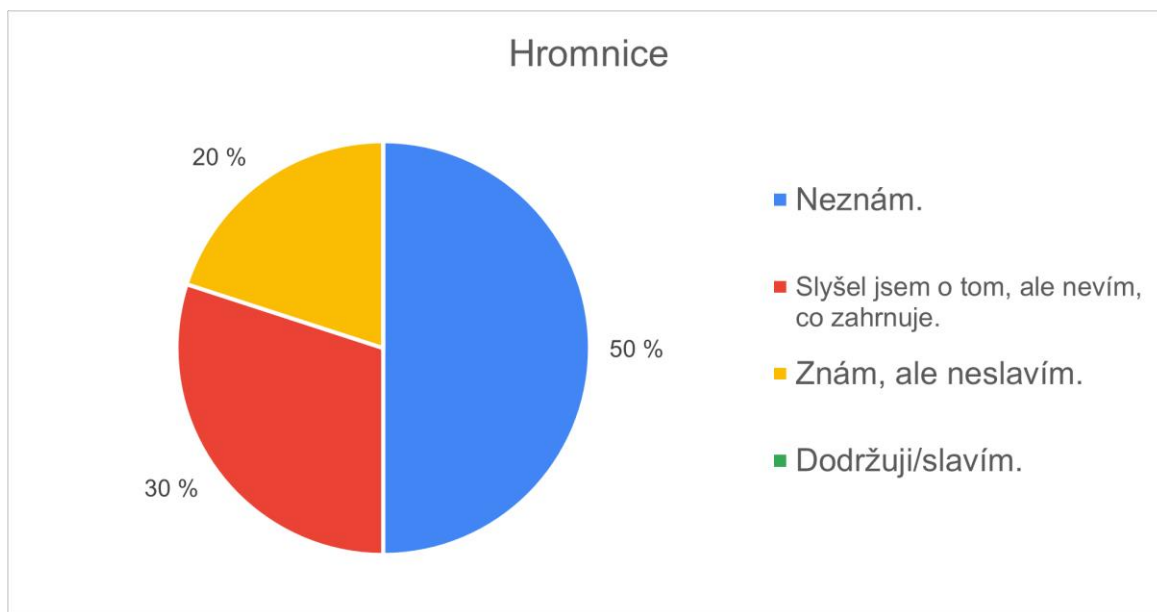
Jedinou tradicí, kterou znají úplně všichni respondenti, je pálení čarodějnic. Většina žáků také zná Tři krále, masopust a svátek sv. Mikuláše. Je možné, že povědomí o těchto svátcích je vyšší z toho důvodu, že obecně bývají celorepublikově více medializované oproti čtyřem zbývajícím.

Nejméně známým svátkem je Porciunkule. O ní jediný respondent uvedl, že ji zná, ale neslaví, další tři už tento pojem slyšeli, ale neví, co zahrnuje. 90 % dotazovaných svátek vůbec nezná. Pravděpodobně to je ovlivněno tím, že svátek se v dnešní době slaví pouze v rámci farního společenství, ale nebývá nijak veřejně propagován.

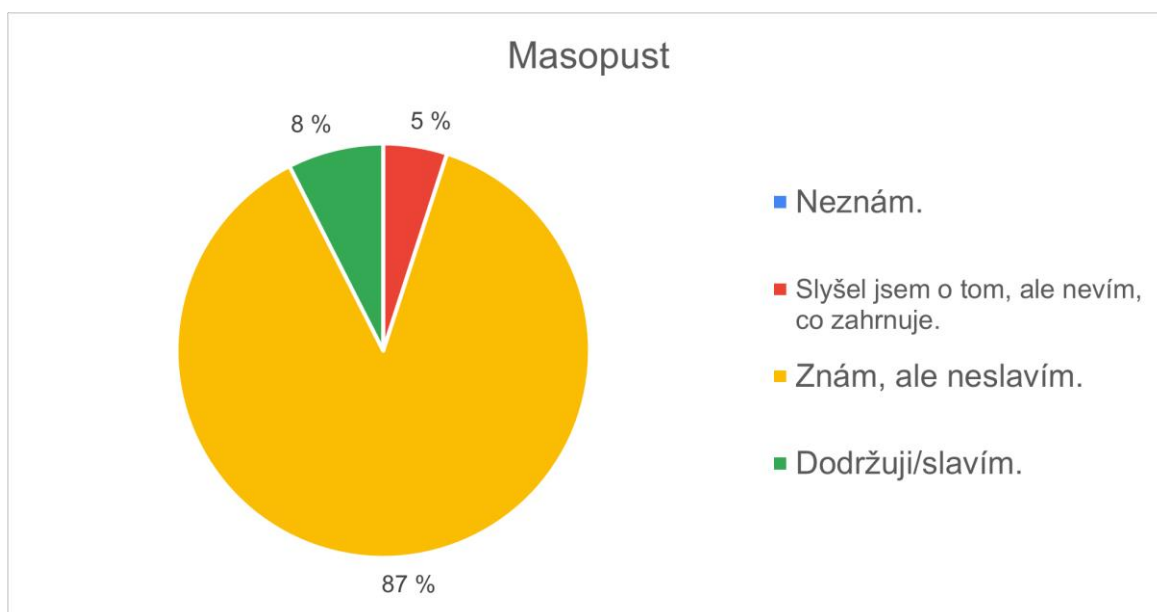
Dodržují žáci tradice místního regionu

Nejznámější ze zkoumaných svátků, tedy pálení čarodějnic, je zároveň i nejvíce slaveným. Přesto se ale jedná pouze o 47 % respondentů. Druhou nejvíce dodržovanou tradicí je svátek sv. Mikuláše, ten slaví 37,5 % žáků. Další v pořadí jsou Tři králové, tomto případě už se jedná jen o 27,5 %.

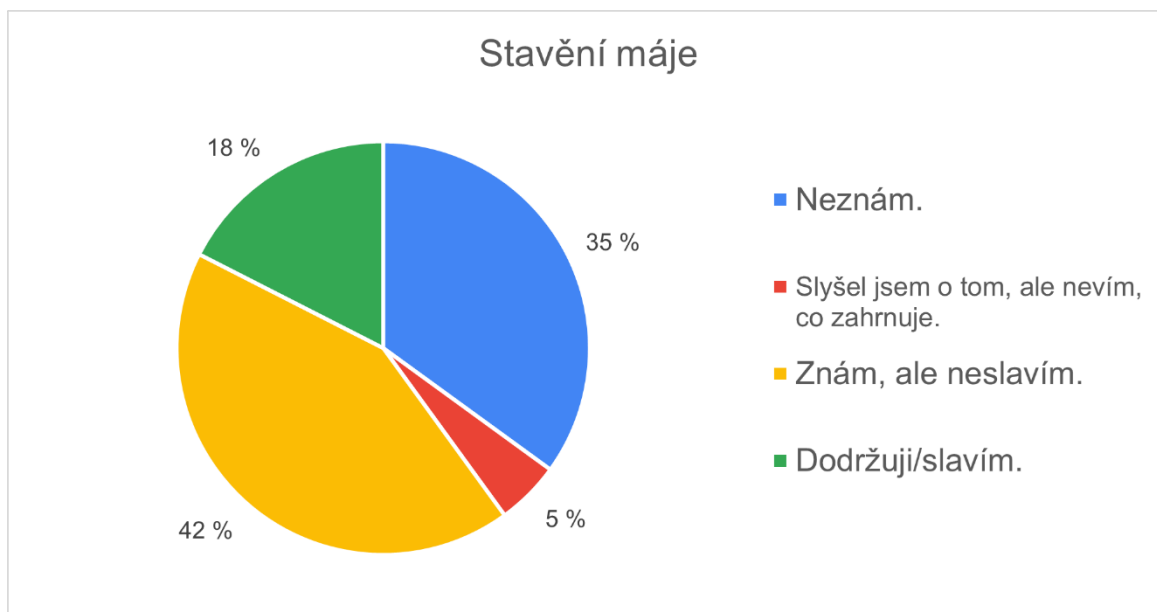
Níže jsou vloženy grafy zobrazující postoj žáků ke zbylým svátkům s výjimkou Porciunkule, které byla věnována bližší pozornost již u předchozí výzkumné otázky.

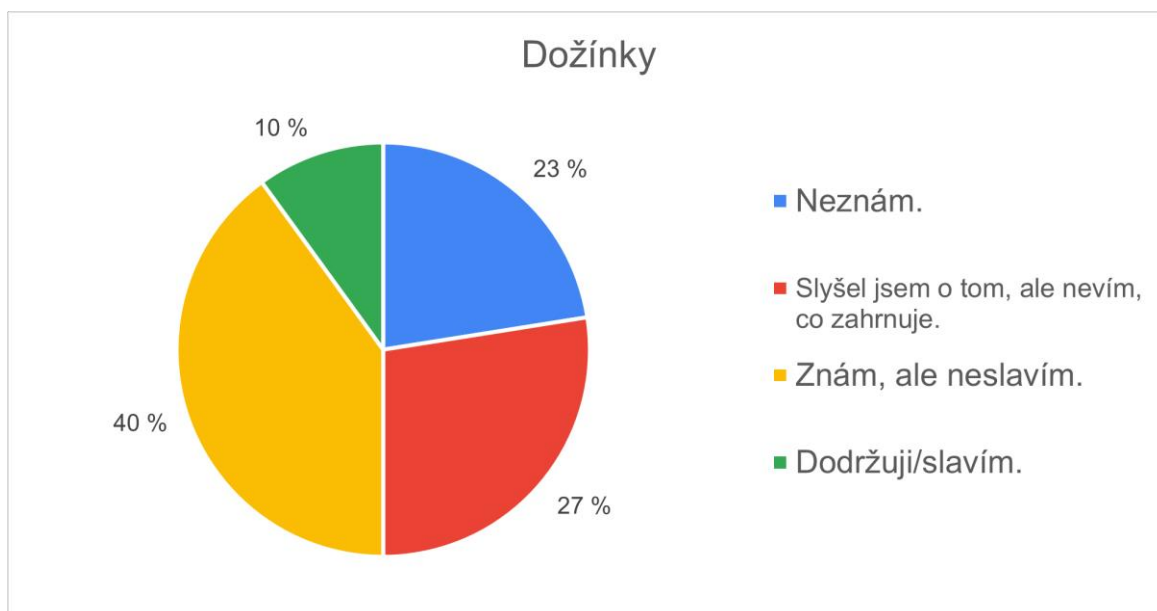
Graf č. 13: Hromnice

Graf č. 14: Masopust

Graf č. 15: Svátek sv. Filipa a Jakuba (stavění máje)

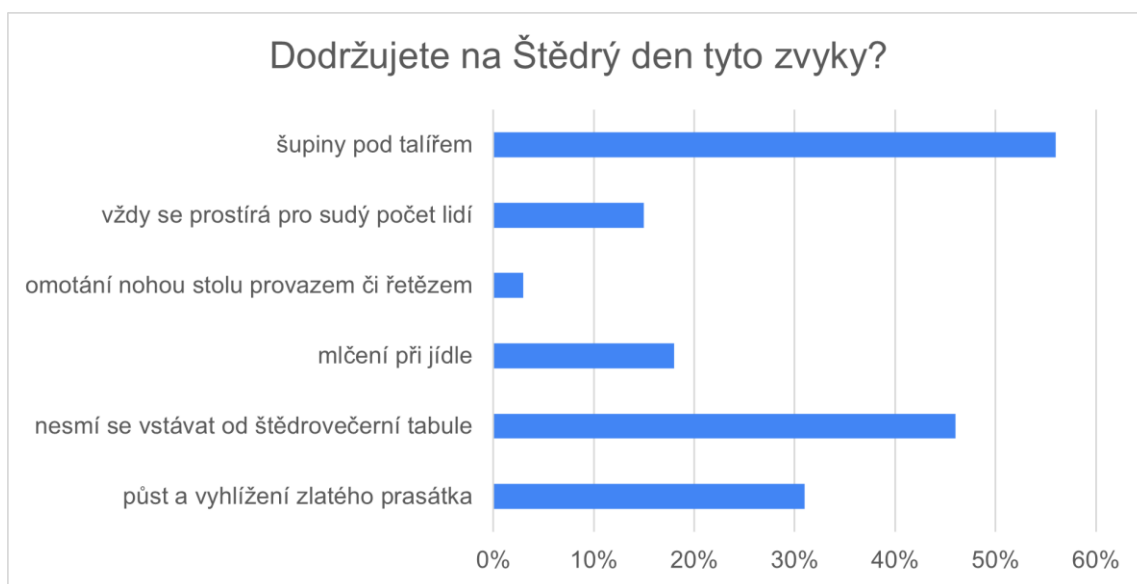
Graf č. 16: Dožínky

Této výzkumné otázce byly oproti předchozí věnovány ještě dvě další položky v dotazníku. První se týkala poutí, především zkoumala, co pro žáky znamená jít na pout' a zda se jich někdy účastní. Odpovědi respondentů zobrazuje graf č. 17.

Graf č. 17: Poutě

Žáci měli za úkol označit, které z vybraných hřebečských tradic dodržují na Štědrý den. Až na jediného respondenta každý zvolil alespoň jednu možnost. Přehled zvyků, které měli žáci na výběr, a jejich odpovědi jsou shrnuty v následujícím grafu.

Graf č. 18: Vánoční obyčeje

Na základě výše uvedených dat se nabízí zamyšlení, zda (ne)dodržování jednotlivých svátků nesouvisí právě s narušením kulturní kontinuity v regionu. Z uvedeného vyplývá, že k nejpopulárnějším tradicím patří pálení čarodějnic, které je ale, podobně jako třeba poutě, vnímáno primárně spíše jako veřejná zábava s absencí někdejších obyčejů, jež k těmto příležitostem patřily. Velmi malá účast v případě některých svátků může být ovlivněna tím, že jsou to tradice, které zpravidla vyžadovaly účast celé místní komunity, a lidé, kteří region dosídlili až po válce z různých míst republiky, nebyli zvyklí slavit tyto svátky společně.

V tomto kontextu je zajímavé, že svátky, které jsou celorepublikově rozšířené či se slaví primárně v rodinách, například Tři králové a svátek svatého Mikuláše, přeci jen dodržuje vícero žáků, než jak je tomu třeba u stavění máje.

K účasti na dožínkách a masopustu bych ráda podotkla, že by bylo zajímavé vidět odpovědi žáků před třemi lety. Tyto dvě tradice byly totiž v Moravské Třebové nedávno obnoveny a data o nich tehdy teoreticky mohla vyjít odlišně.

8 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

Téměř tři čtvrtiny žáků uvedli, že zjišťované informace získali ve škole. Dle výpovědí vyučujících je ve všech případech téma alespoň okrajově zmíněno, ale nedá se říci, že by bylo zpracováno příliš komplexně. Tomu odpovídají i výsledky dotazníku. U vědomostních otázek zpravidla podíl správných odpovědí o mnoho nepřesáhl 50 %, ve většině případů to bylo spíš méně. Byť se pojetí výuky tématu na jednotlivých školách liší, nedá se říct, že by se úroveň znalostí žáků některé z nich výrazně lišila od zbylých dvou. Nejúspěšněji dopadly otázky týkající se textilního řemesla, vlastnictví zámku a místní oblíbené pověsti.

Data popisující dodržování tradic dle očekávání uvádějí, že ani jeden ze svátků co do účasti nepřesáhl 50 %. Rovněž se potvrdilo, že větší známosti a popularitě se těší svátky celorepublikového charakteru. Překvapilo mne obecně poměrně vysoké povědomí o svátcích, které se v regionu neslaví.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo zjistit povědomí žáků moravskotřebovských škol o historii a kultuře německých obyvatel, kteří až do poloviny 20. století představovali většinu zdejší populace. K jeho dosažení byla práce rozdělena do dvou základních tematických celků, a to historie a kultury.

Teoretická část předložila základní přehled o českých Němcích žijících na Moravskotřebovsku. První dvě kapitoly byly věnovány historii této oblasti v kontextu národnostního složení místního obyvatelstva. Dále byl představen jazykový ostrov Hřebečsko, jehož bylo Moravskotřebovsko součástí, a jeho kulturu. Poslední část se zabývala udržováním hřebečské kultury v dnešní době.

Praktická část byla zaměřena na výuku daného tématu na druhém stupni základních škol a povědomí žáků o této problematice. Začlenění tématu zejména do učiva výchovy k občanství bylo zmapováno formou polostrukturovaného rozhovoru s vyučujícími tohoto předmětu. Na základě jejich výpovědí byl zpracován přehled zakotvení tématu v kurikulárních dokumentech škol a postoj konkrétních vyučujících k tématu v rámci svých hodin.

V rámci dotazníkového šetření byly zjišťovány vědomosti žáků o historii a kultuře Moravskotřebovska. Respondenti také uváděli zdroj, ze kterého tyto informace získali. Rovněž bylo zkoumáno, zda znají a dodržují místní lidové tradice.

Přínos práce spatřuji zejména v tom, že předkládá ucelený přehled zkoumané problematiky a cenná data pro případné další šetření týkající se například souvislostí mezi původem místních obyvatel, respektive jejich předků, a jejich vztahem k místu, kde žijí.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

BORKOVCOVÁ, Marie a KUNCOVÁ, Irena, 2001. *Hřebečské zvykosloví, kroje, písně a tance – Schönhengster Bräuche und Sitten Trachten, Lieder und Tänze*. 1. vyd. Lanškroun: Městské muzeum. 206 s. ISBN 80-238-7894-8.

HIKL, Rudolf, 1949. *Moravská Třebová: Náčrt jejích dějin*. 1. vyd. Moravská Třebová: Okresní osvětová rada. 122 s.

CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha: GRADA Publishing. 256 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

KREISSLOVÁ, Sandra a NOVOTNÝ, Lukáš, 2015. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. ISBN isbn978-80-87975-32-9.

NEKUDA, Vladimír, 2002. *Moravskotřebovsko; Svitavsko*. 1. vyd. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. 843 s. ISBN 80-7275-026-7.

SKŘIVÁNEK, Milan, 1995. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus. 123 s. ISBN 80-901027-3-5.

ŠMERAL, Jiří, 2009. *Hřebečsko, náš kraj?*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 136 s. ISBN 978-80-244-2403-3.

Periodika

MARTÍNKOVÁ, Jana, 2003. K historii moravskotřebovského gymnázia. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **1**(2), s. 6.

MARTÍNKOVÁ, Jana, 2005a. Moravská Třebová před sto lety. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **3**(7), s. 8.

MARTÍNKOVÁ, Jana, 2005b. Moravská Třebová v Sudetech (1938–1935). *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **3**(8), s. 8.

MARTÍNKOVÁ, Jana, 2005c. „Patschunkele“. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **3**(9), s. 8.

MARTÍNKOVÁ, Jana, 2005d. Pověsti Moravskotřebovska. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **3**(1), s. 8.

- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2005e. Venkovské bydlení na Moravskotřebovsku v minulosti. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **3**(2), s. 8.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2005f. Život venkovského lidu na Moravskotřebovsku v minulosti I. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **3**(3), s. 8.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2005g. Život venkovského lidu na Moravskotřebovsku v minulosti II. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **3**(4), s. 8.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2006a. Historie vzdělávacího spolku a muzea v Moravské Třebové I. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **6**(2), s. 8.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2006b. Historie vzdělávacího spolku a muzea v Moravské Třebové III. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **6**(7), s. 8.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2009a. Moravskotřebovské jarmarky a jiné trhy. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **7**(12), s. 8.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2009b. Turnerský (tělocvičný) spolek v Moravské Třebové. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **7**(1), s. 8.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2010. Ze života v Moravské Třebové v roce 1910. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **8**(1), s. 11.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2011. Ke zjišťování národnosti při sčítání lidu v roce 1921. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **9**(10), s. 11.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2013. Herknerova zahrada na Křížovém vrchu – „Annenruhe“. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **11**(7), s. 9.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, 2014. Příběhy z muzejního depozitáře XIII. *Moravskotřebovský zpravodaj*. Moravská Třebová: Městský úřad, **12**(9), s. 9.
- MARTÍNKOVÁ, Jana a OŠANEC, Jiří, 2002. Místopisný slovník Hřebečska pro 19. a 20. století. *Moravskotřebovské vlastivědné listy*. Moravská Třebová: Moravská Třebová: Městské muzeum, 13, s. 9–12. ISSN 1211-1317.

Internetové zdroje

- Český statistický úřad, 2021. *Počet obyvatel v obcích - k 1.1.2021* [online]. Praha: 30.4. [cit. 20.12.2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.
- HAMPTON, Pavla, 2021. Brněnský kroj [ilustrace]. In: *Zprávy z Moravy* [online]. Brno, 7.10. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://zpravyzmoravy.cz/kviz-poznate-moravske-lidove-kroje/>

HAMPTON, Pavla, 2021. Dolnohřebečský kroj [ilustrace]. In: *Zprávy z Moravy* [online]. Brno, 7.10. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://zpravyzmoravy.cz/kviz-poznate-moravske-lidove-kroje/>.

HAMPTON, Pavla, 2021. Olomoucký kroj [ilustrace]. In: *Zprávy z Moravy* [online]. Brno, 7.10. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://zpravyzmoravy.cz/kviz-poznate-moravske-lidove-kroje/>.

LV Büro, 2019. Společnost česko-německého porozumění – Moravská Třebová. In: *Landesversammlung* [online]. Praha: 24.7. [cit. 10.1.2022]. Dostupné z: <https://landesversammlung.cz/cs/verband-der-deutschen-mahrlich-trubau>.

KNOLL, Lukáš, 2022. [Dolnohřebečský kroj] [foto]. In: *Zámek Moravská Třebová* [online]. Moravská Třebová, 4.3. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://www.zamekmoravskatrebova.cz/fotogalerie/dozinkove-slavnosti-2021/>.

Moravská Třebová, 2007. Staufenberg – Německo. In: *Moravská Třebová*. [online]. Moravská Třebová: 24.9. [cit. 10.1.2022]. Dostupné z: <https://www.moravskatrebova.cz/cs/o-meste/zakladni-informace-o-meste/partnerska-mesta/staufenberg-nemecko.html>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2021. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://www.nuv.cz/file/4983/>.

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Poměr českých a německých obyvatel (SKŘIVÁNEK 1995, s. 96)	17
Obrázek č. 2: Mapa Hřebečska (MARTÍNKOVÁ, OŠANEC 2002, s.12)	19
Obrázek č. 3: Dolnohřebečský kroj (Foto Lukáš Knoll)	21
Obrázek č. 4: (HAMPTON 2021)	55
Obrázek č. 5 (HAMPTON 2021)	55
Obrázek č. 6 (HAMPTON 2021)	55

Seznam grafů

Graf č. 1: Řemesla na Moravskotřebovsku	33
Graf č. 2: Nástroje ke zpracování lnu	34
Graf č. 3: Karel z Lichtenštejna.....	34
Graf č. 4: Hugo Hodiener	35
Graf č. 5: Vincenz Ludwig Holzmaister.....	35
Graf č. 6: Georg Josef Zecha	35
Graf č. 7: Místní kroj	36
Graf č. 8: Legenda o plačící Anně.....	37
Graf č. 9: Převažující národnost v době založení města.....	38
Graf č. 10: Převažující národnost před druhou světovou válkou	38
Graf č. 11: Původ názvu Hřebečsko	39
Graf č. 12: Povědomí žáků o místních tradicích	40
Graf č. 13: Hromnice	41
Graf č. 14: Masopust	41
Graf č. 15: Svátek sv. Filipa a Jakuba (stavění máje)	42
Graf č. 16: Dožínky	42
Graf č. 17: Poutě.....	43
Graf č. 18: Vánoční obyčeje.....	43

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník pro žáky moravskotřebovských škol

PŘÍLOHA Č. 1: DOTAZNÍK PRO ŽÁKY MORAVSKOTŘEBOVSKÝCH ŠKOL

Výuka regionálních dějin a tradic – dotazník pro žáky

Dobrý den,

Jmenuji se Marie Báčová a jsem studentkou Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Tento dotazník je součástí výzkumu k mé bakalářské práci, jejímž cílem je zmapovat situaci týkající se výuky regionálních dějin a tradic v rámci občanské výchovy na moravskotřebovských školách.

V případě nejasností či připomínek mne můžete kontaktovat na emailové adrese: bacoma03@upol.cz.

Předem děkuji za Váš čas.

Vaše údaje

Pohlaví

- žena
- muž

Název školy, kterou navštěvujete

Text stručné odpovědi

Je možné, že se v následující části objeví otázky, na které nebudete znát odpověď. V takovém případě prosím určitě netipujte, ale zvolte odpověď „nevím“. Může se také stát, že si při přečtení dalších otázek uvědomíte, že jste dříve chybovali. K otázkám se prosím nevracejte a své odpovědi zpětně neupravujte!

Vše je zcela anonymní a i chybné odpovědi jsou pro výzkum velmi cenné!

V době založení Moravské Třebové byla většina kolonistů (DOPLŇTE) národnosti.

- české
- německé
- polské
- slovenské
- maďarské
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Kdo tvořil před druhou světovou válkou většinu obyvatel Moravské Třebové?

- Češi
- Němci

- Židé
- Poláci
- Slováci
- Nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Jaký byl poměr moravskotřebovských obyvatel v roce 1910?

- 6 090 Čechů, 353 Němců
- 353 Čechů, 6 090 Němců

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Název „Hřebečsko“ je odvozeno z...

- lucemburského Schengen
- německého Schönhengst
- maďarského Svéd henger
- staroslověnského Sličnyj grbéc
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Která z uvedených měst patří do regionu Hřebečska?

- Moravská Třebová
- Jevíčko
- Svitavy
- Březová nad Svitavou
- Litomyšl
- Lanškroun
- Zábřeh na Moravě
- Nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Které řemeslo bylo na Moravskotřebovsku nejrozšířenější?

- textilní
- řezbářské
- kovářské
- pivovarnické
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Má místní region svůj kroj?

- ano
- ne
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Označte kroj, který se podle vás nosil na Moravskotřebovsku.

- A

Obrázek č. 4

- B

Obrázek č. 5

- C

Obrázek č. 6

- žádný z nabízených
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Který z následujících nástrojů není určen ke zpracování lnu?

- drhlen
- vohle
- fukar
- mědlice
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Na Křížovém vrchu můžeme vidět sochu plačící...

- Marie
- Anny
- Barbory
- Heleny
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

V legendě o plačící Anně se Annin milý jmenuje...

- Josef Herkner
- Josef Gromes
- Franz Herkner
- Franz Gromes
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Přiřad'te pojmy ke jménům:

Karel z Lichtenštejna byl...

- vlastník moravskotřebovského zámku
- starosta
- malíř
- cestovatel a sběratel
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Hugo Hodiener byl...

- vlastník moravskotřebovského zámku

- starosta
- malíř
- cestovatel a sběratel
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Vincenz Ludwig Holzmeister byl...

- vlastník moravskotřebovského zámku
- starosta
- malíř
- cestovatel a sběratel
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Georg Josef Zecha byl...

- vlastník moravskotřebovského zámku
- starosta
- malíř
- cestovatel a sběratel
- nevím

Prosím, nevracejte se k předchozím otázkám.

Znalosti zjišťované v předchozí části jste získali...

- ve škole
- v rodině
- od kamarádů/známých
- ve farnosti
- z četby
- na žádnou z otázek jsem neznal/a odpověď (tj. odpovídal/a jsem pouze „nevím“)
- jiné...

Znáte a slavíte následující svátky?

Tři králové

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/slavím.

Hromnice

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/oslavím.

Masopust

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/oslavím.

Pálení čarodějnic

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/oslavím.

Svátek sv. Filipa a Jakuba (stavění máje)

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/oslavím.

Porciunkule

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/oslavím.

Dožínky

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/oslavím.

Svátek sv. Mikuláše

- Neznám.
- Slyšel jsem o tom, ale nevím, co zahrnuje.
- Zním, ale neslavím.
- Dodržuji/oslavím.

Chodíváte na poutě?

- Ano, účastním se mše svaté na poutním místě.
- Ano, chodívám na pouťový jarmark či atrakce.
- Ano, chodívám na pouťovou zábavu.
- Ne, na pouťi jsem nikdy nebyl/a.

Dodržujete na Štědrá den tyto zvyky?

- půst (alespoň částečný) a vyhlížení zlatého prasátka
- nesmí se vstávat od štědrovečerní tabule
- mlčení při jídle
- omotání nohou stolu provazem či řetězem
- vždy se prostírá pro sudý počet lidí
- šupiny pod talířem

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Marie Báčová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Monika Kudelová
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Historie a kultura německých obyvatel na Moravskotřebovsku
Název v angličtině:	The History and Culture of the German People in Moravská Třebová and the Surrounding Areas
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá historií a kulturou německých obyvatel na Moravskotřebovsku. Teoretická část předkládá přehled regionálních dějin a hřebečské kultury. Výzkumná část zkoumá, jakým způsobem je téma zakotveno ve výuce na místních základních školách. Dále zjišťuje povědomí žáků o této problematice a nakolik znají a dodržují místní tradice.
Klíčová slova:	Čeští Němci na Moravskotřebovsku, dějiny Moravskotřebovska, tradice Moravskotřebovska, Hřebečsko, hřebečská kultura
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis focuses on the history and culture of the German Bohemians in Moravská Třebová and the surrounding areas. The theoretical part presents an overview of the regional history and the culture of Hřebečsko. The research part examines how the topic is embedded local schools' curriculum. It also investigates pupils' awareness of the topic and the extent to which they know and celebrate local traditions.
Klíčová slova v angličtině:	German Bohemians in Moravská Třebová and the surrounding areas, history of Moravská Třebová and the surrounding areas, traditions of Moravská Třebová and the surrounding areas, Hřebečsko, culture of Hřebečsko
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: Dotazník pro žáky moravskotřebovských škol
Rozsah práce:	59 stran
Jazyk práce:	čeština